

Enskilda Högskolan
Stockholm

Mellan hopp och förtvivlan

En predikoanalys efter attentatet på Drottninggatan 2017

Enskilda Högskola Stockholm

Ämne: Praktisk teologi

Magisteruppsats, 15 hp

Vårtermin 2023

Författare: Caroline Brorsson

Handledare: Cecilia Melder

Examinator: Jonas Idestrom

Tack

Först och främst vill jag tacka de präster som så generöst delade med sig av sina predikningar, det har varit intressant och berikande att få fördjupa mig i detta område med hjälp av era predikningar. Sedan vill jag tacka min handledare, Cecilia Melder, som har bidragit med kunskap och stöttning i processen. Jag vill också tacka för att Cecilia väckte mitt intresse och engagemang för religionspsykologi genom sina kurser vid Enskilda högskolan Stockholm. Ett till stort tack till mina nära och kära som har läst, bollat tankar, rättstavat och peppat mig. Tack till Klara, Isak, Madelene och Johan. Mitt största tack går till min familj som gett mig all tid och förståelse som jag har behövt. Ert stöd är ovärderligt!

“Därför, så länge världen står
det efter vinter kommer vår
också i andens rike.”

Psalm 198, Ur Den Svenska psalmboken

Information till läsaren

Detta är en varningstext för uppsatsen och en uppmaning att vara rädd om dig själv. Denna uppsats handlar om att predika under en kris och/eller en potentiellt traumatisk händelse, speciellt kring terrorattentatet på Drottninggatan den 7 april 2017. Du som läser detta kan ha egna erfarenheter från denna dag direkt så väl som indirekt. Eller så har du erfarenheter av annan trauma i ditt liv. Detta betyder att du kan reagera på och aktivera stressreaktioner av läsningen på ett sätt du inte räknat med. Även om det är en uppsats, så är det just det som är trauma, kris och sorg - vi vet inte när och hur vi kommer reagera. Lyssna på dina egna signaler och var vänlig mot dig själv. Ta hand om din kropp, psyke och själ.

Abstract

A sermon after a crisis or traumatic event requires great pastoral care. How do we put what happened into words? When things are so devastating that words are not enough? How do we speak about hope and despair in the midst of a crisis? This thesis aims to analyze sermons in the Church of Sweden after the attack on Drottninggatan, Stockholm, Sweden in 2017. Nine sermons held in the weeks following the attack have been analyzed. The theoretical background and theme of the analysis has been psychotraumatology and trauma-informed theology. The thesis' process has been an inductive approach, as it begins in the material and then compares these against the selected aspects. The questions asked in the thesis are: "What qualities can be found in these sermons after the terrorist attack at Drottninggatan?" As well as two sub-questions about the respective perspectives: "Which psychotraumatological perspectives were found in the sermons?" and "What perspectives of trauma-informed theology were found in the sermons?"

The analysis of sermons and the answer to the first question resulted in five common themes: *Responsibility and humanity, The terrorist attack and evil, The Bible and God, Despair and Hope*. Based on this, both theoretical aspects have been used to analyze the results.

English title: Between hope and despair - A sermon analysis after the terrorist attack at Drottninggatan in 2017

Keywords: Trauma-informed theology, Drottninggatan, Crisis support, Church of Sweden, Sermon, Psychology of religion, Kimberly Wagner, Psychotraumatology

Nyckelord: Trauma-informerad teologi, Drottninggatan, Krisstöd, Svenska kyrkan, Predikan, Religionspsykologi, Kimberly Wagner, Psykotraumatologi

Innehållsförteckning

Tack.....	1
Information till läsaren.....	2
Abstract.....	3
Innehållsförteckning.....	4
DEL 1. Inledning.....	6
1.1 Förord.....	6
1.2 Syfte och frågeställningar.....	7
1.3 Avgränsning.....	7
DEL 2. Bakgrund.....	8
2.1 Bakgrund.....	8
2.2 Attentatet på Drottninggatan.....	9
2.3 Psykotraumatologi.....	10
2.4 Kyrkans roll i en krissituation.....	13
2.5 Litteratur.....	15
2.6 Tidigare forskning.....	15
2.6.1 Serene Jones.....	16
2.7 Fractured Ground av Kimberly Wagner.....	17
DEL 3. Metod.....	21
3.1 Material.....	21
3.2 Metod.....	22
3.3 Validitet.....	24
DEL 4. Resultat och Analys.....	25
4.1 Resultat.....	25
4.1.1 Ansvar och medmännisklighet.....	26
4.1.2 Attentatet och Ondska.....	28
4.1.3 Bibeln och Gud.....	30
4.1.4 Förtvivlan.....	34
4.1.5 Hopp.....	35
4.2 Analys.....	36
4.2.1 Psykotraumatologiska perspektiv.....	37
4.2.1.1 Predikan: Förstärka känslan av tillit, till sig själv såväl.....	37
4.2.1.2 Predikan: Förstärka känslan av trygghet och säkerhet.....	38
4.2.1.3 Predikan: Förstärkning av känslan av samhörighet.....	38
4.2.1.4 Predikan: Lugna.....	39
4.2.1.5 Predikan: Förstärka känslan av hopp.....	40
4.2.2 Predikoteologiska perspektiv utifrån Kimberly Wagner.....	40
4.2.2.1 Predikan: Långfredag.....	41
4.2.2.2 Predikan: Påskdagen.....	42
4.2.2.3 Predikan: Påskafton.....	43
4.3 Slutsatser.....	43

DEL 5. Diskussion.....	45
5.1 Teoretisk reflektion.....	45
5.2 Metodisk reflektion.....	45
5.3 Avslutande reflektion.....	46
DEL 6. Bibliografi.....	48
Elektroniska referenser.....	48
Bilagor.....	50
Bilaga 1.....	50

DEL 1. Inledning

1.1 Förord

Det är fredag den 7 april, strax före klockan tre, när något händer som kommer skaka om hela Stockholm och Sverige. En man har kapat en lastbil och kör den över Drottninggatan. Fem personer dödas och tolv personer skadas allvarligt (MSB 2018:8). Drottninggatan är full av människor denna fredag, människor som måste gömma sig eller fly därifrån för att rädda sina liv.

En stor ovisshet spreds bland folk runt om i hela Stockholm. Vad var det exakt som hände och var. Stockholm var satt i skräck, människor var tvungna att ta skydd och staden stängdes ner. Hemifrån följde Sverige i förtvivlan vad som hände. Information om exakt vad som hänt och hur omfattade hotet var, var oklart. Oron för var nära och kära befann sig och hur de mådde var stor. Vi kan tänka oss att den förmiddagen startade som vilken fredag som helst och för de präster som skulle predika på söndagen var troligen många av predikningarna färdigskrivna. Den kommande söndagen var palmsöndagen och kyrkorna gjorde sig redo att uppmärksamma Jesus ankomst till Jerusalem. Sen hände det något otänkbart. Ett sådant brott i tiden som markerar ett före och efter för många. Hur sätter vi ord på sorg, rädsla och smärta som är bortom ord? Hur kan vi genuint tala om hopp när allt är mörkt? Hur kan kyrkan och präster genom predikan vara med och läka de skador som tillfogats? Efter ett trauma blir vi aldrig desamma, *men* det kommer ett liv efter och predikan kan vara ett verktyg att återuppbygga det som rämnat.

Förhoppning är att denna uppsats ska få bli till ett inlägg i denna viktiga fråga som ökar i aktualitet. Analysen görs med hänsyn till en svenskkyrklig kontext och utgår från perspektiv kring trauma och traumainformerad teologi. En predikan efter en kris och traumatiska händelser kräver stor pastoral omsorg. Hur sätter vi ord på det som hänt? Det som är så hemskt att ord inte räcker till? Hur pratar vi om hopp mitt i krisen? Men viktigast: hur kan predikan hjälpa till i processen att läka och hela människor mitt i ett potentiellt trauma? Detta är tankar som format och lagt grunden till denna uppsats. Uppsatsens grund har uppkommit efter att jag läst flera kurser vid Enskilda högskolan Stockholm inom religionspsykologi.

1.2 Syfte och frågeställningar

Denna uppsats är en analys av nio predikningar från Stockholms stift efter terrorattentatet på Drottninggatan 2017. Analysen kommer utgå både från trauma-informerad predikoteologi, främst hämtad från Kimberly R. Wagners bok men också i psykotraumatologi för att se hur predikan i en kris kan se ut i en svensk kontext. Uppsatsen är en kvalitativ induktiv studie vars metod är en tematisk analys. Syftet är att kartlägga hur predikan efter en allvarlig händelse kan utformas.

Frågeställning: Vilka kvaliteter återfinns i predikningar efter terrorattentatet på

Drottninggatan?

Underfrågor: Vilka psykotraumatologiska perspektiv återfanns i predikningarna?

Vilka perspektiv av trauma-informerad teologi återfanns i predikningarna?

1.3 Avgränsning

Uppsatsens avgränsning är det predikningarna kopplade till attentatet på Drottninggatan 2017. Uppsatsens författare beslutade att samla in ett material av predikningar från de följande veckorna efter attentatet. Det analyseras sedan utifrån två perspektiv - psykotraumatologiska och trauma-informerad teologi. Geografiskt är uppsatsen avgränsad till predikningar som hållits inom Stockholms stift, även om händelsen skakade om hela Sverige och den säkert runt om i Sverige bearbetats i predikningar.

DEL 2. Bakgrund

I detta kapitel kommer det att redogöras för både bakgrund och teoretisk bakgrundsförståelse. Detta omfattar också tidigare forskning kring predikan vid kris. I följande kapitel kommer det att ges en grundläggande redogörelse för dessa områden. Under DEL 2. Bakgrund så kommer följande underrubriker avhandlas: 2.1 Bakgrund, 2.2 Attentatet på Drottninggatan, 2.3 Psykotraumalogi, 2.4 Kyrkans roll i krissituation, 2.6 Tidigare forskning, 2.7 Fractured Ground: Preaching in the Wake of Mass Trauma.

2.1 Bakgrund

Uppsatsens författare redogör inledningsvis för några faktorer som gör uppsatsens fråga viktig. Idag lever människor i en värld som är i ständig förändring och det går i ett högt tempo. Även om det också finns mycket gott i detta, så ökar och förändras människors problem och risker för deras välbefinnande. Samhället har blivit globaliserat. Teknikens utveckling bidrar till att information och intryck som människor intar varje dag ökat och blivit mer lättillgängligt. (Arnberg & Lundin 2018:23–26).

En annan faktor till varför det är aktuellt med en förståelse för att predika i kris, men även i en församling där trauma finns, är ökningen av flyktingar i Sverige som började under 70-talet men även fortsatt nu senast i och med kriget i Ukraina. De människor som kommer till Sverige som flyktingar kommer med sina erfarenheter av kris och lidande. Många lever med de traumatiska händelser som hänt i deras liv och med PTSD. Att fly från sitt hemland och sedan leva i osäkerhet på en ny plats påverkar (Arnberg & Lundin 2018:39, 40). En person som flyr från ett krigsdrabbat land kan själv ha upplevt våld eller fara för livet, sett människor i sin omgivning dö eller skadas. Utöver detta så har personen ryckt upp sitt liv och identitet för att komma till ett land med annan kultur och andra traditioner.

Slutligen har det även hänt mycket i Sverige (och världen) det senaste åren, exempelvis COVID-19-pandemin, följt av en ekonomisk kris. Vissa typer av brott har ökat i utveckling såsom skjutningar och sprängningar (BRÅ 2020). Utifrån detta men också den ökade kunskapen och förståelsen för kris och krisberedskap så är det viktigt att religiösa samfund (här med fokus på Svenska kyrkan) fortsätter utvecklas i bemötandet av människor i kris och potentiellt trauma. Denna uppsats kommer fokusera på predikan.

2.2 Attentatet på Drottninggatan

Fredagen den 7 april 2017 strax före klockan 15.00 stals en lastbil av en man som körde den från Adolf Fredriks kyrkogata, ner längs Drottninggatan. Lastbilen körde ända fram till Åhléns City där den körde rakt in i husets fasad och började brinna. I attentatet på Drottninggatan dog fem personer och tolv skadades svårt. Gärningsmannen tog sig ur lastbilen och flydde från platsen ner i tunnelbanesystemet, vilket resulterade i ett intensivt arbete för polisen (MSB 2018:8).

Denna händelse skakade om hela Stockholm. Utöver gruppen som var *direkt drabbade* (därtill räknas omkomna, skadade, anhöriga, överlevare samt de som bor och vistas i området) fanns en stor grupp indirekt drabbade. Med *indirekt drabbade grupper* menas de personer som under en kris utsätts för extra stor belastning, exempelvis räddningstjänstens personal, vårdens personal, trossamfundens personal, anställda i massmedia och övriga (Arnberg & Lundin 2018:27). Då denna händelse inte bara påverkade många människor utan också näringslivet i innerstan som stängdes ner för dagen, och infrastrukturen då vägar och transportmedel stängdes av, så påverkade detta ett ännu större område. Även privata aktörer påverkades av händelsen, bland annat kommunikationsvägarna. Händelsen berörde alla nivåer i samhället lokalt, regionalt samt nationellt.

Utöver detta fanns en stor spridning i media om händelsen både i de så kallade traditionella medierna och i sociala medier. I båda dessa medier spreds information som en löpeld; både sådant som var bekräftat, men också obekräftad information. En del av denna information var också felaktig. Ett exempel på detta var en ryktesspridning om skottlossning på Kungsholmen (MSB 2018:16, 37). Oro och osäkerhet kring vad som faktiskt ägde rum runt om i Stockholm var också en potentiellt traumatisk situation. Trauma och kris är nämligen inte kopplat till den faktiska faran för individer, utan den upplevda faran (Arrhenius 2007:62). Detta betyder att de människor som trodde att de befann sig i ett område där det var någon som sköt utsattes för en potentiellt traumatisk händelse.

2.3 Psykotraumatologi

Trauma är ett begrepp som används på många olika sätt och är därför inte helt lätt att definiera. På grund av detta kommer författaren under denna rubrik redogöra för vad som menas med trauma i denna uppsats med hjälp av litteratur inom området. Fokus för uppsatsen är psykotraumatologi efter en allvarlig händelse eller kris. Det finns olika former av trauma,

exempelvis kulturella och historiska. Vad är då trauma? Trauma är en händelse som övermannar oss där vi tappar kontrollen och förmågan att hantera situationen (Hedrenius & Johansson 2013:24). När en allvarlig händelse drabbar en människa utlöses olika stressreaktioner som kan belasta psyket och leda till trauma (Socialstyrelsen 2018:15). Johan Cullberg (2010:17) definierar trauma i sin bok *Kris och Utveckling* på följande vis: "Ett psykiskt kristillstånd befinner man sig i då ens tidigare erfarenheter och inlärd reaktionssätt inte är tillräckliga för att man ska förstå och psykiskt bemästra den livssituation som man råkar in i."

Detta innebär att vad som skapar ett trauma hos en person kan variera. En händelse som för en person blir traumatisk kan för en annan gå nästintill obemärkt förbi. Detta gör att det inte är entydigt vad som skapar trauma hos en person, utan att det är individuellt (Hedrenius & Johansson 2013:25; Socialstyrelsen 2018:15). Detta beror på olika faktorer; i den litteraturen författaren har arbetat med så lyfts anledningar till detta fram med olika fokus, även om det främst är samma grund. Sammanfattningsvis skulle detta kunna beskrivas som en persons förmåga att förstå, hantera och ge mening åt situationen (Socialstyrelsen 2018:15). Olika faktorer som påverkar detta är förmåga till *återhämtning* och *motståndskraft* (resilience). Med motståndskraft menas förmågan att stå emot när påfrestningar drar människor mot bristningsgränsen. Detta är föränderligt över tid, livserfarenhet och situation i livet (Hedrenius & Johansson 2013:128; Michel 2018:63). Andra övergripande faktorer som påverkar, utöver dessa, är socialt nätverk, biologi, existentiell och psykologisk hälsa (Hedrenius & Johansson 2013:24, 25). Inom dessa finns andra faktorer såsom KASAM (känsla av sammanhang) och tidigare erfarenheter av trauma. Därför är det lämpligt att prata om att en krissituation eller allvarlig händelse som kan vara en *potentiellt traumatiserande händelse*, då en allvarlig händelse eller kris inte behöver resultera i ett trauma (Michel 2018:52, 53; Socialstyrelsen 2018:15). För personer som utvecklar ett trauma finns det flera symtom som kan variera i svårighetsgrad; exempelvis PTSD (posttraumatiskt stressyndrom), depression, ångest, beroendesyndrom m.m.

Enligt Jan Arrhenius, psykolog och författare till boken *Psykologisk första hjälpen*, har trauma en relation till narrativ teori genom människors behov av berättelser och meningsskapande. Grunden för narrativ teori är tanken om att människan alltid förhåller sig till tid. Genom tid orienterar vi människor oss till våra erfarenheter. Händelser, känslor, omgivningar; allting följer en tid som bildar en början och ett slut, enligt ett västerländskt

tidsperspektiv. Den helhet som detta utgör blir till en berättelse där våra egna liv och omgivningen har en form - inom detta ryms våra och andras roller, handlingar, motiv och drivkrafter (Arrhenius 2007:19). Detta handlar inte bara om fysisk tid, utan också om den subjektiva tiden. Ett exempel på detta är känslan av tid - *Det går fort när man har roligt*. Genom tiden bildas en helhet som blir våra berättelser, vilket i sin tur skapar vår identitet (Arrhenius 2007:40, 41). Vid ett trauma tar vår berättelse skada; det sättet som vi i vanliga fall kategoriserar livet genom tiden blir brutet. Detta kallas trauma-tid (Arrhenius 2007:14). Det skulle kunna beskrivas som att personen blir dissocierad (Blindheim 2019:178). Det som händer under en potentiellt traumatisk händelse är att människor blir hyperuppmärksamma och bilden av situationen inte blir en helhet, utan när människan ser tillbaka är det endast fragment och med fokus på hotet (Arrhenius 2007:14). Detta betyder att vår känsla av tid, *Sense of time*, blir skadad. Följden av detta är att människor tappar *Sense of coherence* (KASAM - på svenska). Det handlar om just känslan av att förstå saker och hur det hänger samman rubbas. Det gäller både individens egna narrativ, men också förståelsen av världen (Arrhenius 2007:9, 10; Hedrenius & Johansson 2013:129). Insatser för att bearbeta trauma bör därför sträva efter att integrera den splittring som sker i människans narrativ (Blindheim 2019:179).

Tidiga insatser för potentiellt traumatiska händelser handlar om att inte förstärka de känslor och upplevelser personer gått igenom, vilket kan riskera att skada eller förvärra, utan att göra händelsen något mer hanterbar. I den akuta fasen handlar det om att stötta de som drabbats i sin återhämtning och motståndskraft för att kunna börja bearbeta händelsen (Michel 2018:172; Arnberg 2018:97). Det flesta forskare är eniga om att vid den akuta fasen av en potentiellt traumatisk händelse så är följande fem principer viktiga i utformningen av stöd (Michel 2018:166):

- Förstärka känslan av säkerhet
- Förstärka känslan av självtillit och tillit till samhällets förmåga att hantera svårigheter
- Förstärka samhörighet
- Lugna
- Förstärka känslan av hopp

Dessa principer är något som all stödjande verksamhet bör ta hänsyn till i sitt arbete. För trossamfund skulle detta kunna gälla vid själavård, tillfälliga kriscenter, i predikan och

gudstjänst. Dessa fem punkter är sådana som bidrar till den desorientering som sker i tid och rum samt i våra egna narrativ. Cullberg (2010:178) skriver om tre viktiga förmågor för en terapeutisk hållning för människor som arbetar med kris på olika sätt. Dessa förmågor är; kunskap, empati och självkänedom. Enligt Cullberg (2010:175) är syftet med all krisbehandling att ge stöd åt de drabbade, så att de med egna resurser kan börja läka. Detta innebär att aldrig förneka eller förminska det som hänt och inte heller att försöka gå tillbaka, utan att tillsammans möta de känslor som finns. I arbetet med att möta människor i kris bör den professionella bära ett *vikarierande hopp* (Cullberg 2010:176).

När en potentiell traumatisk händelse skett kan en person uppleva överlevnadsskull, tomhetskänslor och sinnes förändringar. Den kan även uppleva dödsångest eller återupplevelning av det som skett likt en minnesbild (Hedrenius & Johansson 2013:81). Återtraumatisering sker när drabbade exponeras för det som hänt, detta kan i värsta fall förvärra ett trauma. Däremot ska man inte vara rädd för att prata om händelsen eller låta den drabbade göra det, återtraumatisering sker inte av ett vanligt samtal, men det är viktigt att vara professionell när en pratar om det som hänt (Socialstyrelsen 2018:26).

Avslutningsvis definieras trauma i denna uppsats, tillsammans med andra teologer såsom Serena Jones och Kimberly R. Wagner, som något som påverkar människors psykiska, andliga och emotionella hälsa – resultatet av trauma tar även fysisk form. Viktigt för denna definition är ett andligt eller existentiellt perspektiv av hälsa, inte bara den psykiska eller emotionella hälsan. Denna påverkan är så pass omfattande att individens (eller gruppens) tolkningsmönster och mekanismer inte kan hantera den nya händelsen; det blir för påfrestande. Wagners definition av trauma är följande: “a blow or wounding of the mind, body, and spirit/self that occurs when a destructive experience or event exceeds a person’s or community’s resources to process or assimilate the experience into preconceived frameworks of understanding” (Wagner 2023:16).

2.4 Kyrkans roll i en krissituation

Under en allvarlig händelse har trossamfund en viktig uppgift. Bland annat genom sin förståelse och kunskap i att möta människor i sorg, samtala om existentiella frågor och genom att upprätthålla riter. Utöver detta är Svenska kyrkan en del av det civila försvaret och har uppdrag såsom begravningsverksamheten i 8 kap 3 § i Begravningslag (1990:1144) vilket definieras som samhällsviktig verksamhet under kris. Svenska kyrkan, likt resten av Sverige, följer krisens tre grundprinciper. Principerna är följande: *Ansvarsprincipen* innebär att de som

har ansvar för ordinarie verksamhet har även ansvaret i en kris. *Likhetsprincipen* innebär att under en kris ska verksamhet i största möjliga mån fungera på samma sätt som i vanliga fall. *Närhetsprincipen* innebär att de som är närmast är de ansvariga för insatserna (Svenska kyrkan 2007:7; Socialstyrelsen 2018:38). Eftersom uppsatsens avgränsningar gäller predikningar inom Svenska kyrkan kommer även denna underrubrik utgå från detta. Uppsatsens författare understryker att detta även gäller andra trossamfund.

I samverkan med samhället kan Svenska kyrkan vid en allvarlig händelse fylla en funktion som krisstöd till drabbade, både i den akuta fasen och även långsiktigt (Socialstyrelsen 2018:42). Det kan röra sig om själavård, riter, stödsamtal och -grupper som ligger nära den ordinarie verksamheten Svenska kyrkan har i sin regi. Exempel på riter är begravningsgudstjänster, som även är en viktig del av sorgprocessen (Dyregrov 2015:79). Utöver de andra uppgifter som stöttar vid kris har Socialstyrelsen (2018:43) föreslagit följande uppgifter, som finns för trossamfund under en kris, exempelvis:

- Följa med polis vid dödsbud
- Delta vid avsked
- Förmedla kontakter till andra trossamfund
- Ordna minnesstunder, tacksägelsegudstjänsten och dylikt

Kyrkan är, likt många andra religiösa byggnader, en naturlig plats att samlas på. Bland annat beror detta på att byggnaden i sig förknippas med något varaktigt. Dessutom kan lokalen vara kopplad till stora livshändelser tidigare i livet och därför ha en funktion som är livstolkande såväl som en länk mellan det förgångna, nutid och framtid (Arnberg & Lundin 2018:36; Socialstyrelsen 2018:43). Kyrkan kan tillhandahålla en miljö där människor får möjlighet att samlas och börja läka. Kyrkor skapar utrymme för hantering och bearbetning av sorg, död och existentiella frågor. I människors möte med död och lidande blir dessa frågor viktiga och kan bidra till att läka det som brustit. Exempel på detta kan vara känsla av trygghet, tillit till samhället eller medmänniskor m.m. I processen att bearbeta och läka det som hänt har riter en viktig funktion; de erbjuder både kontinuitet men också en möjlighet att följa med i den utveckling som krisbearbetning är (Dyregrov & Straume 2015:103). Detta innebär att riten kan vara stabil och konstant, riterna kan i sitt innehåll följa de emotionella tillstånd som drabbade kan vara i då. Företrädare för olika trossamfund har ofta möjlighet att delta i kommunernas krisberedskapsutbildningar. I Socialstyrelsens dokument *Krisstöd vid allvarlig händelse* står det att utbildning i krisstöd bör ge en grundläggande kunskap i

psykotraumatologi och regelbundet fortbilda de som på olika sätt jobbar med detta (Socialstyrelsen 2018:48). Även i Svenska kyrkans dokument *Handbok för krisberedskap* nämns utbildning som viktigt (Svenska kyrkan 2007:20, 51)

Uppsatsen utgår från att samfund vid en allvarlig händelse har en viktig roll att spela. Detta innebär exempelvis att predikan kan vara ett redskap för bearbetning och hantering vid en potentiellt traumatisk händelse (tillsammans med andra samhällsinsatser) för att minska risken för ett trauma. Predikan kan även hjälpa att påbörja läkning och bearbetning när människor har upplevt något som är potentiellt traumatiserande. Predikningarna ses därför utifrån detta perspektiv; de kan ha betydelse för människor och är viktiga i efterskedet av en allvarlig händelse och kan vara ett verktyg för människors hälsa.

2.5 Litteratur

Den primära teologiska litteratur som ligger till grund för uppsatsen är den amerikanska teologen Kimberly R. Wagners bok: *Fractured Ground: Preaching in the Wake of Mass Trauma* (2023) I sin bok ger hon en grundläggande förståelse av trauma och hur predikan kan se ut i situationer av masstrauma. Sekundär teologisk litteratur har varit Serene Jones bok *Trauma and Grace: Theology in a Ruptured World* (2019). Boken är en samling essäer som utforskar fältet av trauma-studier i förhållande till teologi.

Litteratur inom psykotraumatologi som legat till grund för kunskapsinhämtning inom området är: *Psykologisk första hjälpen* av psykologen Jan Arrhenius (2007); *Krisepsykologi i praxis* som är en samling texter med redaktörerna Kari Dyregrov och Atle Dyregrov (2015); den klassiska boken *Kris och utveckling* av den svenska psykiatern och psykoanalytikern Johan Cullberg (2010); *Psykotraumatologi*, som är en samling av texter med författarna Per-Olof Michel, Kerstin Bergh Johannesson, Tom Lundin, Doris Nilsson, Ulf Otto (2018). Även två dokument har använts: Socialstyrelsens dokument *Krisstöd vid allvarlig händelse* (2018) samt Svenska kyrkans dokument *Handbok i krisberedskap* (2007).

2.6 Tidigare forskning

Trauma-informerad teologi som begrepp är inte så etablerat i Sverige. Vid sökningar efter litteratur och vetenskapliga artiklar i en svensk kontext finner uppsatsens författare nästan inget material inom området. Begreppet *trauma-informerad* visar ett förhållningssätt som är medvetet om att människor kan bära med sig trauman och kunskap för att inte förvärta eller aktivera traumat. Det handlar även om en förståelse av hur trauma påverkar en människa.

Detta gäller även andra områden, till exempel lärare som använder sig av trauma-informerad undervisning. Trots att begreppet inte är särskilt etablerat i Sverige, betyder det inte att det inte finns en medvetenhet om det inom olika teologiska inriktningar såsom befrielse-, feministisk-, och queer-teologi.

Denna uppsats fokus är predikan, men trauma-informerad teologi är aktuell i alla delar av kyrkans liv, då det är en plats där människor möts. Detta innebär att trauma-informerad teologi har lika mycket att göra med gudstjänsten, nattvardens och annan ordinarie verksamhet, både dess utformning och språk. Serene Jones inleder sin bok *Trauma and Grace* med att dela med sig av ett möte hon haft med en kvinna som under en gudstjänst blir triggad och drabbas av traumarespons (Jones 2019:3ff). Trauma-informerad teologi handlar både om den direkta krisen men också om mötet med människor som lever med trauma. Den handlar även den värld vi lever i, som formats av potentiellt traumatiska händelser. Teologen Serene Jones är en viktig och tongivande röst inom trauma-informerad teologi och presenterar tidigare forskning inom ämnet trauma-informerad teologi. Värda att nämna är två andra inflytelserika röster: Jennifer Baldwin och Shelly Rambo. Rambo är doktor i teologi och författare till boken *Spirit and Trauma: A Theology of Remaining* (2010), som avhandlar teologi och trauma. Rambo fördjupar sig i Hans Urs von Balthasars och Adrienne von Speyrs teologi kring Påskafton (Holy Saturday), dagen mellan Långfredagen och Påskdagen. Den som är mellan död och liv, mellan förtvivlan och hopp. Mellan ett före och efter. När Rambo ser på Påskafton gör hon det i boken utifrån ett trauma perspektiv. Den andra teologen är Jennifer Baldwin, teologie doktor med en master i klinisk psykologi, som har skrivit boken *Trauma Sensitive Theology: Thinking Theologically in the Era of Trauma* (2018) som är en inflytelserik bok i ämnet. Hon knyter an mellan de drabbade, samhället och det gudomliga och ser på relationen där emellan. Bokens fokus är den pastorala omsorg som krävs i mötet med människor som lever med trauma – en teologi som är traumamedveten.

2.6.1 Serene Jones

Serene Jones, teologie doktor, har skrivit boken *Trauma and Grace; Theology in a Ruptured World*. Det är en klassisk bok inom trauma och teologi med avstamp i hennes erfarenhet av att vara präst och ordförande vid *Union Theological Seminary* i New York under terrorattentatet den 11 september 2001 då två kapade plan flögs in i båda tornen av World Trade Center. Endast en vecka senare skulle hon föreläsa om trauma och våld vid St Paul's School of Theology. Hon bearbetade och omarbetade sin föreläsning då inget kändes rätt efter

händelsen. Syftet med boken, beskriver Jones själv, är likt de föredrag som hon höll. Den handlar inte om att direkt tilltala trauman, som efter den 11 september, utan att bidra till att hitta nya språk för att långsiktigt möta efterföljderna av det våld som har format och kommer att forma världen (Jones 2019:24).

Kyrkans roll i en värld präglad av trauma och kristnas relation till en historia präglad av trauma beskriver Jones som *telling of stories* och *recrafting imagination* (Jones 2019:31). Jones skriver om kliniska insikter i traumabearbetning och tolkar dessa till kyrkans språk på följande sätt:

To translate these three insights about recovery and healing into the language of theology, as the church, we are called to be those who testify, who try to tell the story of what happened in its fullness; those who witness, who receive the story of violence and create a safe space for its healing; those who reimagine the future by telling yet again—without denying the event of violence now woven into it—the story of our faith. (Jones 2019:33)

Hon menar att Guds utvalda folk förde vidare och bearbetade berättelserna om fångenskap och exil; traumatiska händelser som de behövde bemöta. På samma sätt behöver samtidens berättelser om människors kris och trauma bli inkorporerade i tron. Jones fokuserar i stor utsträckning på korsets betydelse för det långsiktiga bemötandet av trauma. I tre kapitel av boken reflekterar Jones kring berättelser kring korset som är centrala i kristendomen och en berättelse om trauma. Genom korset fulländas också Jesus förståelse av vad det är att vara människa. Korsfästelsen blir en upprättelse och en tröst (Jones 2019:77). Som en kvinna sa till Serene Jones efter en skärtorsdagsmessa: “I get it. And it’s like He [Jesus] gets me. He knows” (Jones 2019:76). Korsets betydelse för den enskilda troende och för dennes vardag är i slutändan det som är meningsskapande, även om det inte alltid går att förklara (Jones 2019:73). I individens liv kanske just den tolkningen av korset är den viktiga och inte olika dogmer.

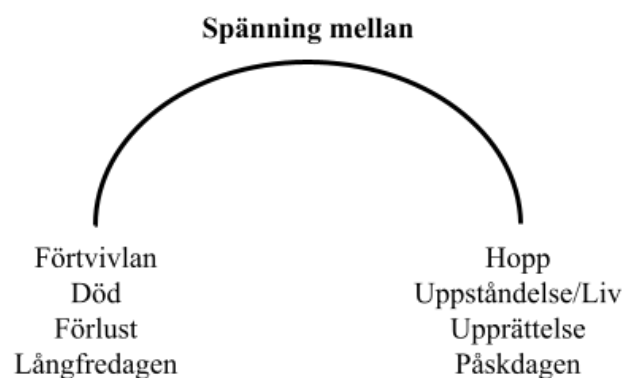
2.7 *Fractured Ground* av Kimberly Wagner

I boken *Fractured Ground: Preaching in the Wake of Mass Trauma* av Kimberly Wagner inleds det med en grundläggande förståelse av trauma. Det viktigaste som lyfts då är *Sense of time*. Detta gör att de vanliga ordningar som människor sorterar tid i blir skadade och rubbar det egna narrativet vilket gör att upplevelsen av traumat återkommer fysiskt såväl som psykiskt (Wagner 2023:19). Det andra hon lyfter är *Sense of coherence*; människors

uppfattning om världen utifrån det egna narrativet, vilket gör att livet känns hanterbart, meningsfullt och förståeligt. Vid en allvarlig händelse kan detta skaka om så att verkligheten känns ohanterlig, meningslös och främmande (se även 2.3 Trauma). Resultatet av detta kan vara att personen blir desorienterad och bortkopplad från sitt eget *jag*, från sin kropp, från sitt nätverk och från sin relation till Gud/tron; narrativet är skadat. I *Fractured Ground* menar Wagner att predikan efter en allvarlig händelse måste få existera i ett gränsland - Påskafton (Holy Saturday). Det är mellan Långfredagens (Good Friday) död och lidande, och Påskdagens (Easter Sunday) liv och hopp (Wagner 2023:56). Det är detta vill Wagner ge rum för och menar att predikan efter en kris ska finnas i den spänningen.

Något som Wagner menar är att predikan kan hjälpa människor som står i en potentiellt traumatisk händelse, genom fem punkter som handlar om att uppmärksamma den fulla vidden av det som hänt. För det första, att *erbjuda språk*. Efter en traumatisk händelse kan orden bidra till att minska känslan av desorientering i vad som hänt och våra egna känslor. Ibland sägs det att sorg kan vara bortom ord eller att det är så hemskt att det inte går att förklara vad som hänt. Predikans roll kan då vara att våga sätta ord (Wagner 2023:57). Det kan handla om att sätta ord och berättelser till det som hänt; på så sätt kan människor återfå sitt språk. Detta handlar om att sätta ord på det som skadats och förlorats. Det handlar inte bara om dödstal och allvarligt skadade utan även om annat som gått förlorat. Det kan röra sig om en känsla av trygghet, tillit till samhället, materiell förlust m.m. Dessa förluster handlar både om individer men också grupper och samhällen. Ett annat sätt som predikan kan bidra till är genom att *skapa rum* (Wagner 2023:57). Här menas att skapa rum för att reflektera kring det som hänt. En potentiellt traumatisk händelse är komplex och det finns många responser. Det kan vara känslor av sorg, skam, tacksamhet, överlevnadsskuld m.m. Predikan kan vara en plats som lämnar rum för alla dessa känslor (Wagner 2023:58). Den tredje handlar om att vara ärlig i *de svåra frågorna*, utan att stressa fram snabba och enkla svar (Wagner 2023:58, 59). En måste låta existentiella frågor få vara levande och våga ifrågasätta. Den fjärde punkten handlar om att det vid en kris kan finnas en känsla att vilja gå tillbaka till det normala eller som det var innan snabbt. Här får inte predikanter eller kyrkan skygga för att benämna *effekterna av en kris* (Wagner 2023:60). Den femte och sista punkten är att inte förneka de krafter i världen som drivs av *ondskan och synd* (Wagner 2023:61). Samtidigt är det viktigt att inte polarisera genom att andra människor utmålas som onda eller syndfulla.

Den andra sidan, Påskdagen, är lika viktig både i livet och kristen tro. Wagner anser att detta är en självklar del av den kristna tron – det glada budskapet. Gud är nämligen inte bara den som dog på korset utan också uppståndelsens Gud. De är den guden som är med sitt folk i fångenskap och exil med löfte och hopp (Wagner 2023:62). Det handlar om ett genuint och stabilt hopp som håller genom hela livet. Bara för att Jesus uppstod betyder det inte att han inte dog och led på korset. Detta är viktigt i den kristna tron; år efter år har detta gestaltats och uppmärksammas i påsktidens gudstjänster och även varje söndag då både kyrie och gloria ropas ut. Hopp tar smärta och förlust på allvar och det är det som gör den stark och trovärdig (Wagner 2023:63). Det är inte ett hopp som säger att ‘allt kommer bli bra’ utan ett hopp som säger att denna stund och dessa känslor inte är slutet (Wagner 2023:64). Dessa båda sidorna måste samexistera. Att predika där handlar om att hålla uppe en spänning mellan Långfredagen och Påskdagen, och att inte falla över på någon sida. Då kan predikan bara bli lidande och ondska, eller bara ett glättigt hopp. Enligt Wagner (2023:69) handlar det om att hålla spänningen mellan dessa två. Det är detta mellan-landskap som predikan ska röra sig i – Påskafton (Se Figur 1).

Figur 1: Hämtad inspiration från Kimberly Wagner 2023:69. Tolkad av uppsatsens författare.

Wagner menar (2023:138) inte att predikan är det enda som behövs efter en potentiellt traumatisk händelse utan att det behövs mängder av olika insatser. Predikan kan dock ha stor betydelse; i predikans natur finns berättelser och språk för det svåra och för hopp.

DEL 3. Metod

Uppsatsen ämnar att genom en kvalitativ induktiv studie analysera predikningar. Avsikten är att få en bild av hur predikan i en svenskkyrklig kontext kan se ut i mötet med kris och människor med potentiellt trauma. Grunden för denna innehållsanalys är tematisk, på temat trauma-informerad teologi och psykotraumatologi i predikan. Under detta kapitel DEL 3. Metod kommer följande underrubriker behandlas: 3.1 Material 3.2 Metod samt 3.3 Validitet.

3.1 Material

Uppsatsens primära material är manus av predikningar som hölls för allmänheten. Detta innefattar predikningar. Insamlingen av materialet skedde genom direktkontakt med präster i Stockholms stift och genom ett sökande i arkiv efter predikningar som kan finnas sparade, exempelvis predikan från minnesgudstjänster eller predikan från följande söndags radiogudstjänst. Predikningar som fanns att tillgå genom arkiv och direktkontakt har använts.

Första steget var att kontakta präster via mail som jobbar i Stockholms stift för att se om de predikade. Totalt kontaktades 127 präster. Vid insamling av manus så svarade 37 genom att tacka nej till att delta. En del av dessa skrev att de i predikan inte hade nämnt attentatet på Drottninggatan men att det adresserats på andra sätt i gudstjänsten, exempelvis genom förbön och ljusständning. Även kyrkoherdar kontaktades för att få information om vilka präster som predikade under denna period i församlingarna. Utöver detta har materialinhämtning också skett genom arkiv för gudstjänster och kommentarer från Svenska kyrkan. Det har även tagits del av Kungliga bibliotekets inspelningar från Sveriges Radio. Målet var att samla in minst tio predikomanus för att få en passande bredd för analysen. I slutändan var det elva insamlade predikningar varav nio analyserats, då två inte uppfyllde kriteriet för uppsatsens analys. Dessa två predikningar berörde ämnet om attentatet på Drottninggatan för lite för att bidra till ämnet för uppsatsen. Predikningarna har anonymiserats och tilldelats en siffra #1-#9.

Vid insamlingen av materialet har det funnits flera faktorer att ha i åtanke, både sådana av praktisk och teologisk karaktär. Ingen av dessa bedömer uppsatsens författare vara av sådan karaktär som gör materialet ogiltigt, men som ändå är av värde att reflektera kring. Den första är det praktiska: det var en begränsad tid för förberedelser som predikanterna hade mellan fredagen och söndagen. En annan praktisk fråga som prästerna hade att förhålla sig till var att de befinner sig i ett sammanhang; både en specifik församling, men i detta fall främst i en del av kyrkoåret med förbestämda texter att förhålla sig till. Predikoteologiskt är predikan en oral

kommunikation och inte främst en text att läsa. Detta gör att det finns sådant som går förlorat i ett manus som fanns i själva predikan. Dessutom är predikan en "här och nu"-händelse. Det är som Gustaf Wingren skriver om predikan "ett talat ord till hörande människor" (1996:5). Predikan sker i mötet mellan predikanten, församlingen och Ordet (de aktuella bibeltexterna), vilket understryker att en del går förlorat i manuset. Detta är tankar som funnits med i analysen av predikningarna. De är av vikt, dock utan att ha förändrat uppsatsens metod eller validitet.

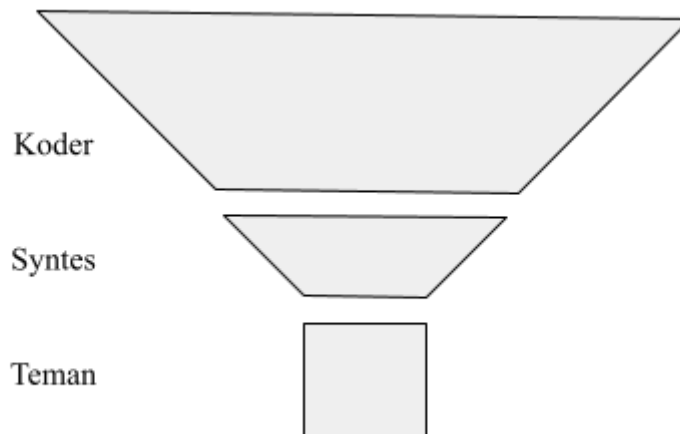
3.2 Metod

Studien för uppsatsen är av en induktiv ansats då den börjar i materialet för att sedan jämföra dessa mot de valda aspekterna (Patel, Davidsson 2019:26). Initialt ämnade uppsatsen att vara deduktiv där teorierna skulle jämföras med det kodade materialet under teman. Detta förändrades då det fanns en stor mängd av materialet som i så fall hade uteslutits från uppsatsen.

Det valda materialet är predikningar efter attentatet på Drottninggatan 2017. Materialet jämfördes mot trauma-informerad predikoteologi som finns i Kimberly R. Wagners bok samt riktlinjer för krisstöd som framkommit under uppsatsens framväxt från den lästa litteraturen om psykotraumatologi. Till grunden för arbetet har viss litteratur lästs för att skapa en djupare förståelse inför analysen men också för att vidga uppsatsens författares förkunskaper kring trauma och kris. Samtidigt samlade uppsatsens författare in det primära materialet för analys vilket är predikomanus.

Predikningarna har analyserats för att urskilja vilka kvaliteter som finns. Detta var en öppen kodning (Thornberg & Forslund Frykedal 2019:49). Detta arbete har gjorts genom programmet Open Code 4.03. Genom att använda Open Code som hjälpmedel med analysen blev varje mening i predikningarna kodade efter olika kvaliteter. Vissa koder fick även märkningen + eller - då deras tonalitet påverkade vilken tema de hörde till; t.ex. "förändring" betyder förändring på ett positivt sätt, "förändring-" en negativ förändring. Ett - kan även betyda bristen på något, t.ex. "hat-" betyder "bristen på hat". Att gå igenom varje mening upplever författaren ger en stor överblick av materialet samtidigt som det blir väldigt noga utfört. Utifrån dessa koder har sedan gemensamma synteser hittats som sedan mynnat ut i teman. Inledningsvis var dessa koder nära materialet för att sedan bli mer allmänna (Thornberg & Forslund Frykedal 2019:49). Processen kan liknas med en tratt där materialet brett kodas för att sedan hitta gemensamma drag som blir synteser. I denna uppsats kommer

den slutliga kategorin kallas för teman. Dessa presenteras under rubriken 4.1 Resultat. John W. Creswell jämför (2018:191) att analysera ett material med att skala en lök ner genom alla lager och sedan bygga ihop den igen. Detta beskriver väldigt väl den processen som det varit att analysera materialet.

Figur 2: Illustration över processen att koda materialet

Efter att tematiskt analyserat materialet har författaren analyserat resultatet mot följande premisser inom psykotraumatologi, som är utifrån litteraturen. Författaren har valt de fem grundläggande principer vid tidiga insats (Michel 2018:166; Socialstyrelsen 2018:22):

- Förstärka känslan av tillit, till sig själv såväl som samhället
- Förstärka känslan av trygghet och säkerhet
- Förstärka känslan av samhörighet
- Lugna
- Förstärka känslan av hopp

Dessa har varit vägledande i analysen av psykotraumatologi. Den trauma-informerade predikoteologi hämtade från Kimberly R. Wagners bok utgår från att hon menar att predikan måste röra sig i gränslandet mellan hopp och förtvivlan som redan etablerats i teorin.

Uppsatsens författare kommer använda följande begrepp:

- Långfredag
- Påskafton
- Påskdagen

Dessa används för att illustrera de olika ytterligheterna och gränslandet däremellan. Analys av predikningar är inte som annan textanalys även om den kommer i detta fall behandlas så. Vid en textanalys används klassiskt texter av alla dess slag som är i skriftlig form, medan en predikans främsta form är oral. Uppsatsens författare bedömer inte att detta påverkar metoden, utan att det är nödvändigt att analysera predikningar även i denna form samt att det inte är ovanligt inom praktisk teologi att använda denna typ av metod. En bredare reflektion över detta återfinns under 3.1 Material.

3.3 Validitet

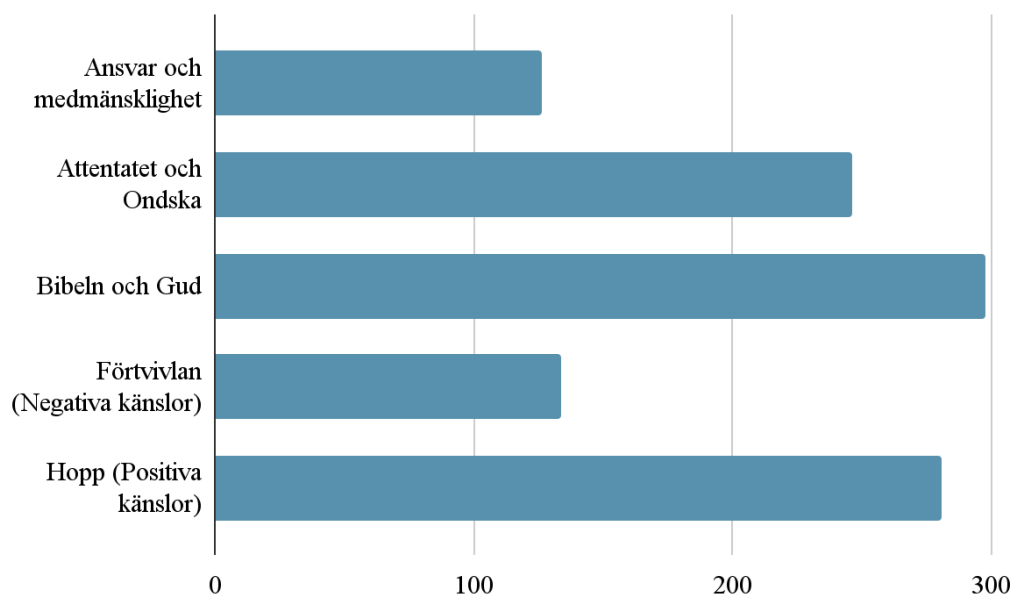
När det kommer till studiens validitet är det viktigt att detta genomsyrar hela uppsatsen (Patel, Davidsson 2019:134; Gustafsson, m fl 2011:24). Detta är viktigt i en tematisk analys. Det första steget i att säkerhetsställa detta var att försäkra att materialet innehöll lämplig mängd av predikningar att analysera. Även om två manus togs bort vid analysen, har materialet varit tillräckligt för att uppsatsens syfte. Förkunskaper inom de två ämnena av trauma-informerad teologi och psykotraumatologi har också varit viktiga för uppsatsens validitet. För att analysen ska innehålla en hög kvalitet av validitet så har predikningarna kodats och sedan kategoriserats inför analysen. I detta arbete använder uppsatsens författare programmet Open Code 4.03 som är ett program för att systematisera textanalys. Detta innebär att varje mening har analyserats och kodats utifrån olika kvaliteter som funnits. Uppsatsens författare har tillsammans med handledare kodat trettio rader tillsammans för att säkerhetsställa validitet i hur materialet kommer användas inför analysen. Författaren har genom hela processen eftersträvat att ha transparens och öppenhet inför materialet och analysen. Till hjälp har handledare, medstudenter och relevant litteratur varit viktiga. Allt material kommer att finnas anonymiserat hos uppsatsens författare, och kan begäras ut i valda delar för källgranskning fram till 3 månader efter framläggning.

DEL 4. Resultat och Analys

Under denna del kommer först resultatet av den tematiska textanalysen redovisas. Resultatet har analyserats med hjälp av koder och sedan tema. Efter detta följer en analys som utifrån de teman som presenterats i förhållande till de valda teorierna; psykotraumatologi och trauma-informerad teologi. Syftet är att se närmre på vilka sätt teman från predikningarna stämmer med de förvalda teorierna.

4.1 Resultat

Genom kodningsprogrammet Open Code 4.03 har de nio predikningarna analyserats mening för mening. Totalt återfanns 197 olika koder. Många koder återkom ofta eller i alla predikningar. Andra koder återfanns enstaka gånger. Koder har sedan sorterats in under synteser för att sedan sorteras in i olika teman. Dessa teman är det som är grunden för analysen. Citat från predikningarna presenteras för transparens men främst för att vara tydliga exempel på dessa teman och förståelsen för dem i uppsatsen. De teman som utkristalliserades är: *Ansvar och medmänsklighet*, *Attentatet och Ondska*, *Bibeln och Gud*, *Förtvivlan* samt *Hopp*. Hur ofta dessa teman återkom i de olika predikningarna räknas i hur många gånger koderna under varje tema återkom. Under Bilaga 1. finns alla koderna under respektive tema listade.

Figur 3: Antal gånger koderna under respektive tema återkom i predikomanusen.

Ansvar och medmänsklighet, består av 36 koder som återkom 126 gånger. Exempel på dessa koder är: Förändring, Polarisering, Medmänsklighet, Gärningar, Vi (Makro), Anti-rasism, Samhället, Positiv påverkan, Ansvar, Positiv förändring

Attentatet och Ondska, består av 44 koder som återkom 246 gånger. Exempel på koder är: Ondska, Tid, Drottninggatan, Direkt Drabbad, Lastbil, Grafiska beskrivningar, Fredag -, Hot, Död, Våld

Bibeln och Gud, består av 42 koder som återkom 298 gånger. Exempel på koder är: Jesus, Hosianna, Palmsöndagen, Åsnan, Uppståndelse, Korset, Biblisk igenkänning, Evangelium, Riter

Förtvivlan, detta tema skulle också kunna beskrivas som negativa känslor. Detta handlar inte om att känslorna är fel utan tvärtom så har de en plats i predikan för negativa känslor. Den består av 23 koder som återkom 134 gånger. Exempel på koder är: Ilska, Ofattbart, Hat, Oro, Sorg, Smärta, Orättvist, Osäkerhet, Mörker, Igenkänning -, Maktlöshet

Hopp, består av 48 koder som återkom 281 gånger. Exempel på koder är: Samhörighet, Övervinna, Kärlek, Glädje, De goda, Hopp, Bära, Trygghet, Blommor, Symboler +, Bön

4.1.1 Ansvar och medmänsklighet

Även om temat *ansvar och medmänsklighet* var det som återfinns näst minst av de olika temana, var temat något som återkom i alla predikningarna på ett tydligt sätt. Temat är utifrån vad uppsatsens författare kunnat se gemensamma drag av koderna. Det är alltså inte att medmänsklighet eller ansvar varit ord som nämnts, utan att detta är temat som beskriver detta. I predikningarna lyftes det fram exempel på hur människor under fredagen hjälpt varandra trots att det fanns rädsla och osäkerhet. Detta återkom på olika sätt i alla predikningarna; temat lyfte också fram detta som goda exempel att följa. En av koderna som användes under detta tema var Gärningar; att de gärningar som människor gjorde under fredagen var präglade av medmänsklighet, tecken på kärlek och hopp. Så här formulerades det i en av predikningarna:

Men inte är det rädsla och hat som har övervägt den här helgen? Värme och omtanke har flödat. Det otäcka dådet har väckt viljan att hjälpa varandra. När kollektivtrafiken stod still pga säkerhetsläget var det många som öppnade sina hem för varandra, hjälpte till att skjutsa, gav bort mat... (#9).

I exempel på godhet som lyftes fram från hur människor agerar under fredagen så fanns det en uppmaning att fortsätta. Att inte låta hat vinna eller att bli passiva, utan att fortsätta. Dessa delar av predikningarna var ofta tätt sammanflätade med temat om *Hopp*.

Låt oss göra som folket gjorde då: lägga våra mantlar och löv på vägen – tröstens mantlar och hoppets löv. Vi lägger dem på Drottninggatan och tar tillbaka vår stad. Vi lägger dem i sjukhusets korridorer där anhöriga vandrar oroligt fram och tillbaka, så att deras steg blir lite mindre tunga. Vi lägger våra mantlar runt varandras axlar i bön och kärlek, så att vi vågar gå i tro, uppfyllda av hopp, på den enda väg som är möjlig: kärlekens och gemenskapens väg (#1).

I predikan #8 beskrevs detta tema som att det är allas uppgift att visa på det goda och kärlek. Den medmänsklighet och det ansvar som detta tema handlar om beskrevs i denna predikan som följande: “Det är vår uppgift. Påskens vittnen är Du och Jag. Påskens vittnen är alla de som samlades för kärleks manifestationen på Sergels torg. Alla som vill visa att kärleken är störst” (#8).

Under detta tema återfanns budskap om att ta ansvar och avstånd från den sortens polarisering som predikanterna såg. Detta fanns i fyra av predikningarna. Exempel på detta var att bekräfta, som i predikan #3 att vår inre röst kan vråla med i röster som gör skillnad på människor genom kultur och tro. I den predikan bekräftade predikanten att dessa röster fanns, men uppmanade att inte stämma in i dem utan låta dem passera. Predikanten lyfte i detta fram den psykiskt sjuka man som körde i Gamla stan 2003 och dödade två personer och skadade femton. Syftet tycks vara att motarbeta polarisering. Huruvida gärningsmannen var terrorist och representerade någon viss religion eller ursprung var enligt detta irrelevant. I händelsen refererade predikanten till mannen som en “till synes hel vanlig medelålders svensk man” och ändå fanns likheter mellan händelsen. Detta lyfts fram i avslutet i följande citat.

Och jag kan också påminna mig om en sommarmorgon för 10 tal år sedan då en till synes hel vanlig medelålders svensk man, i 100 km i timmen, får för sig att köra Västerlånggatan ner i Gamla stan. Och utan urskiljning plöja ner kvinnor och män, gamla och barn. Och märk väl, han säger sig ha hört Guds röst. Och han som i fredags i sin förvillelse, i sin misär, i sin frustration och förmodligen enorma livs besvikelse väljer dödens och förintelsens väg. Han representerar i sitt illdåd på samma vis ingen, ingen annan än sig själv (#3).

Predikan #4 återkom till det mänskliga i att vilja hitta en syndabock. Detta förstärktes också genom en referens till Bibelns skildring av påsken. “Vi vill ha rättvisa, Vi vill fördöma, Vi vill hitta syndabockar. Precis som folket, vilket ena dagen ropade Hosianna byter sina rop i ett ilsket Korsfäst [...]” (#4). Även här uppmanades åhöraren att precis som Jesus välja Kärlekens väg och kämpa emot. I några av predikningarna var detta motstånd till splittring och polarisering ännu tydligare och politiskt (ej partipolitiskt). Det fanns påtalat att politiska röster använde händelser som dådet på Drottninggatan till “pajkastning” (#4) för att framföra sin agenda. Detta fanns också i två predikningar med antirasistisk röst. Predikan #7 är en av dem och innehåller tankar kring flyktinvälkomnande och integration:

Jag tänker också på våra ensamkommande ungdomar som lever i ovisshet över om de får stanna i Sverige eller inte. Kriget i Syrien, flyktingsituationen och attacken hos oss hör ihop. Men vi ska troligen inte ge den man som utfört attacken hos oss någon större politisk betydelse. De illasinnade vill få oss att splittras och hata varandra (#7).

4.1.2 Attentatet och Ondska

Det tredje största temat var det som direkt rörde attentatet på Drottninggatan och ondska. Ondska användes här som ett samlingsbegrepp för det som i predikningarna både beskrevs som drivkraften bakom attentatet, men också det som kommer efter - skräck och polarisering. De vanligaste beskrivningarna av ondska i predikningarna var hat. Ondska likställdes med hat och det hatet var det som i flera predikningar varit drivande i händelsen. Så här formulerades det hatet i predikan #2: “Och det var just hatet vi drabbades av i fredags i centrala Stockholm. Det blinda hatet”. Det var bara i två predikningar (#1 och #3) som gärningsmannen nämndes; i alla de andra så nämndes han inte på något sätt utom, som i exemplet ovan, för att händelsen skett på grund av hat. När ordet Ondska användes i predikningarna så var det för det mesta som en motsats till Godhet eller Kärlek, vilket återfanns i alla predikningar; i regel med en

övertygelse att det goda/kärleken/ljuset övervinner det onda. Ett exempel på det är i predikan #5 där Ondska nämns i relation till det goda, i just detta exempel som existentiella frågor:

Så hur i all världen kan man tro på sådana fina ord som att vägen går genom död till liv? Att godhet är starkare än ondska, kärlek starkare än hatet, ljuset starkare än mörkret, sanningen starkare än lögnen – hur ska man kunna lita på det? (#5).

Ondska beskrevs även på andra sätt. Tre exempel är; “Just så. Terrorn vill att hatets frön ska spridas och slå rot i våra hjärtan. Terrorn vill att vi ska leva i skräck” (#1). Även “Rädslan och hatet har satt klorna i en del av oss (#9)”. Det tredje exemplet, precis som de andra två, innehåller också att detta är tätt förknippat med rädsla:

Då våldet i en av dess värsta former tog sig in i våra medvetanden på ett helt nytt sätt och skräcken bokstavligen slog sina klor i oss i och med dådet i centrala Stockholm (#4).

I fyra av predikningarna fanns det beskrivningar av attentatet. Vid ett tillfälle återkom detta som en återberättelse av den egna upplevelsen den dagen, och sedan drogs en parallell till den söndagens text. Predikanten var själv mitt i centrala Stockholm under händelsen.

En bit bort på gågatan står trots allt en klunga människor. När vi nästan nått fram till dem skriker polis i megafon:

Spring! Spring! Det är ett terrordåd!

Vi springer för livet. Vi och alla som var där. Vi springer innanför grindarna till Klara kyrka i panik. Luften tar snabbt slut och vi orkar inte springa så explosivt längre [...] En märklig tystnad låg i luften trots att jag aldrig sett så många människor vandra över stadens broar på en och samma gång. Denna dag kommer jag aldrig att glömma (#8).

Två andra exempel på detta är från predikan #1 och predikan #7 där beskrivningen av händelsen varvades med Palmsöndagens text om intåget i Jerusalem, vilket återkommer under nästa rubrik. I predikan #7 beskrevs följande: “Idag när vi firar hur Jesus rider in i Jerusalem så har vi också med oss bilderna av en lastbil som med avsikt att döda rusar fram på Drottninggatan. Ett annat sorts intåg.” Dessa är några av de exempel som innehåller de mest grafiska beskrivningarna av attentatet. I predikan #1 så beskrevs lastbilens framfart över Drottninggatan och det sattes ord på död och skräck:

I Stockholm i fredags gick allt så förfärligt fort. Folk tog skydd i panik där de kunde, det fanns inte tid att varna andra när lastbilen vräkte fram längs Drottninggatan och mejade ner allt och alla i sin väg. [...] Lastbilens förare mötte inga blickar. Han var förblindad av hat, helt sprängfylld av en drift att döda, att sätta skräck i andra, att skada så många som möjligt (#1).

4.1.3 Bibeln och Gud

Det tema som återkom mest i alla predikningar var Bibeln och Gud. Under detta tema finns tre synteser: Bibelns berättelser, Tradition och tro samt Vem Jesus och Gud är. Alla tre kommer att redogöras för separat i olika stycken i detta avsnitt.

I alla predikningar har *Bibelns berättelser* respektive söndagens bibeltexter genomgående använts. Det finns referenser till bibliska karaktärer i några av predikningarna såsom kvinnorna vid graven (#6, #8), lärjungarna (#8), Tomas tvivlaren (#8) och vandrarna till Emmaus (#5). Utöver bibliska karaktärer så finns under denna syntes koder såsom exempelvis: Symboler (positiva), Korset, Jerusalem, Evangelium, Åsnan, Biblisk igenkänning m.m. Bibliska berättelser förekommer ofta i relation till samtiden och attentatet på Drottninggatan. Ibland handlar det om bredare bibliska berättelser såsom påskens berättelser. I följande exempel från predikan #6 handlade det om hur påskens berättelse har gestaltats i nutid med den sorg och död som också genererat omsorg och kärlek. Påskens mysterium som hjälper människor att tolka och påskens berättelse som inkarneras i samtiden är exempel på hur Bibeln används som en bred referensram.

Genom påskens mysterium kan vi få hjälp att tolka det hemska som hänt. Inte förklara eller bortförklara, utan hjälp att orka fortsätta. Att ondska och död inte är allt, vi ser det i berättelsen om Jesus, och vi såg det under förra helgen och denna vecka som varit. All den kärlek som visades öppet, hem som öppnades för de som inte kunde åka hem, stötning och omtanke till de drabbade och det hav av blommor som ännu täcker flera polisbilar och ligger längs Drottninggatan. Under julen talar vi om inkarnation, att Gud blir människa, detta år har påskens berättelse inkarnerats i Stockholm, att ångest och döden ändå har öppnat nya dörrar till kärlek och omsorg för varandra (#6).

Den bibliska berättelsen om Jesus intåg i Jerusalem användes som tidigare nämnt under föregående rubrik i relation till attentatet, som två motsatser. Detta förekom främst i predikan

#1, men även i predikan #3 och #7. För att illustrera detta används ett längre citat ut predikan #1:

Det var varmt i Jerusalem den dagen. Även om inte den riktigt varma årstiden är här ännu kändes det säkert riktigt varmt när solen låg på. Det kändes nog ändå skönt att ha manteln över axlarna, manteln som stängde ute en hel del av värmen från solen, och skyddade axlarna från att bli brända.

I Stockholm i fredags var det också ganska varmt för årstiden. Vårjackorna hade tagits fram och det var dags att åka in till stan och titta efter nya vårskor till barnfötter som vuxit sedan förra året.

I Jerusalem kom en man ridande på en åsna. Folk vände sig om för att se vad som hände, kallade till sig vänner och familj: ”kom och se vad som händer!”, de samlades längs vägen och sträckte på halsarna för att se. De skar kvistar och löv från träden och lade på marken där åsnan ska gå. De som stod det inte fanns några träd att skära kvistar eller ta löv från tog sina mantlar och la på vägen, för nu spred sig ryktet i folkmassan – det är han! Han som vi har väntat på! Det är Messias, Befriaren!

I Stockholm i fredags gick allt så förfärligt fort. Folk tog skydd i panik där de kunde, det fanns inte tid att varna andra när lastbilen vräkte fram längs Drottninggatan och mejade ner allt och alla i sin väg.

På en enkel åsna kom han ridande i Jerusalem. Det gick människor både före och efter honom, och han log så varmt, vinkade åt barnen och lät blicken vila på människorna. Det kändes nästan som om han på riktigt hann möta allas blickar. Det kändes som om han gav hopp, bara genom att vara där.

Lastbilens förare mötte inga blickar. Han var förblindad av hat, helt sprängfylld av en drift att döda, att sätta skräck i andra, att skada så många som möjligt (#1).

Ett annat exempel är ett konstaterande i predikan #3 som bekräftade den död och sorg som fanns. “Det blir sannerligen långfredag, en vecka i förväg” (#3). De bibliska berättelserna används också för att tolka människor i en kris så som i predikan #5. Bibeltexten är den om vandringen till Emmaus hämtad från Lukasevangeliet 24:13-35, där två personer som följt Jesus bearbetar och ältar den sorg som de går igenom genom Jesus död. Så här står det:

Åltandet av det svåra, cirklarna av vredens och sorgens klagande ljud har gett vika. I stället blir det ett delande av erfarenheter av liv. Det är fortfarande mörkt ute. Men ljuset som brinner i hjärtan som har berörts av tro räds inte mörkret. Det lyser upp det istället (#5).

Den andra syntesen under temat är *Tradition och tro*. Under detta sammanfattas koder som: riter, kyrkoåret, psalm, tro, existentiella frågor m.m. Visserligen är detta spår under temat Bibeln och Gud mindre relevant för analysen. I flera av predikningarna lyftes det på olika sätt vikten av att människor samlades under en sådan situation. Ett exempel på det är i predikan #4: “Idag är vi samlade, till stöd och gemenskap och fira”. En av predikningarna lyfte detta särskilt tydligt med vikten av gudstjänst som något kontinuerligt och som omfattar alla delar av livet.

När vi ska fira gudstjänst och det har hänt något förfärligt i världen eller lokalsamhället kommer alltid frågan; ska vi hålla gudstjänsten på något särskilt sätt – ska vi förändra gudstjänsten? I de allra flesta fall blir svaret att vi håller gudstjänst på samma sätt som vi brukar. Därför att gudstjänsten i sig innehåller både glädje och sorg. I gudstjänsten minns vi både levande och döda. Det finns plats för både skratt och tårar.

I varje gudstjänst ber vi för de som har avlidit i församlingen och för de som sörjer. En dag som denna ber vi förstås särskilt för de som drabbats av terrorattacken. Vi ber om Guds hjälp i oron och om fred i världen och i människornas hjärtan (#7).

Existentiella frågor återkom på några få ställen i predikningarna. Att människor börjar fråga, ifrågasätta och fundera kring existentiella frågor efter en kris är inte konstigt, även om det inte är många exempel som återfinns i materialet. Dessa frågor kretsar mycket kring orättvisor, meningen med livet och hopplöshet. Två tydliga exempel på existentiella frågor i predikningarna är följande:

Vem är jag egentligen? Och vad är meningen med livet? Och hur kan världen vara så orättvis? Och vi styrs av frustration: varför blir mitt liv och världen inte bättre? Varför händer inte det som jag vill ska hända? Jag tror att alla de här känslorna fanns inom människorna på Jerusalems gator denna dag. Precis som de fortfarande finns inom oss. De hör till det mänskliga livet (#2).

Ja, varför? Varför får ondskan så mycket utrymme? Varför är den så lömsk – slår till mot intet ont anande människor? Vad var det som hände i vår huvudstad? Hur ska vi tänka? Gå tillbaka till rutinerna så fort som möjligt? Eller är det något grundläggande som har förändrats? Behöver du och jag förändra något i vårt sätt att se på livet? Förändra något i vårt sätt att leva livet? (#5).

Den slutliga delen av temat handlar om *Vem Gud och Jesus är*, som innehåller beskrivningar och liknelser som ger nycklar till vem Jesus och Gud är i de olika predikningarna. Det mest återkommande koderna om vem Gud är beskrivs som Gud med människor, t.ex. “Gud går vid vår sida” som i predikan #7. Att Gud är med även i det svåra är den främsta beskrivningen och i en predikan beskrivs också Gud som en Gud för levande och döda. “Det är hans [Jesus] liv som får oss att våga tro att Gud är en Gud för levande och döda. För honom lever alla” (#5). På samma sätt finns det även formuleringar om vem Jesus är. Återkommande är Jesus som kärleksfull och omsorgsfull som i följande exempel:

På en enkel åsna kom han ridande i Jerusalem. Det gick människor både före och efter honom, och han log så varmt, vinkade åt barnen och lät blicken vila på människorna. Det kändes nästan som om han på riktigt hann möta allas blickar. Det kändes som om han gav hopp, bara genom att vara där (#1).

En beskrivning som återkom är Jesus som verkligen förstår, som också har lidit och vet hur det är att vara människa. Detta exempel är hämtat från predikan #7: “Men det blev tydliggjort när Gud blev kött och blod. Han blev i allt lik sina bröder och systrar, som det står i dagens epistel. Eftersom han själv har prövats och lidit kan han hjälpa dem som prövas”. Det finns också mycket relaterat till korset, Jesus död och uppståndelse, som är något som återfanns i alla insamlade predikningar. Märk väl att predikningarna ägde rum under påsktid. Ofta handlade de både om korset och vilka följder det får för människor. Ett exempel lyder: “Jag tror att Jesus går korsets väg för att visa oss att den vägen också är möjlig för oss och våra liv: Kärlekens väg” (#4). Ett annat lyder: “När vi bryter upp och återvänder till vardagen vet vi att mötet med den levande Jesus Kristus har förändrat världen. Och fortsätter att göra det, också i oss och genom oss.” (#5)

4.1.4 Förtvivlan

Temat Förtvivlan uppkom minst antal gånger. Till nästa tema är avståndet ganska stort. Temat Förtvivlan är en samling för negativa känslor som finns i människor vid allvarliga händelser och har därtill en plats i predikan. Ordet negativ används inte i uppsatsen som en värdering, utan det är en viktig del i att bearbeta trauma att benämna negativa känslor. Några av dessa koder är: sorg, ofattbart, otrygg, hat, maktlöshet, ilska, rädsla m.m.

I predikan #5 finns ett citat från psalm 847, "Världen har rämnat, själen är stum.", för att sätta ord på det ofattbara som hänt. I ett annat exempel inleddes predikan med att sätta ord på känslan. "Vi är fortfarande i chock. Verkligheten kan kännas överklig när en sådan här sak händer som dådet i Stockholm city i fredags eftermiddag" (#9). Just känslor av det ofattbara, oro och stor sorg är mest framträdande. Ytterligare exempel på detta finns i predikan #4: "Det känns nästan lite futtigt att prata om palmlblad och hosiannarop i detta nu på något vis. Det mesta gör kanske det...". Andra sätt som detta tema kommer fram på är genom bilder som är kristet kodade. I två av predikningarna så användes Palmsöndagens Hosianna och ordet Korsfäst som bilder. "Precis som folket, vilka ena dagen ropade "Hosianna" byter sina rop i ett ilsket "Korsfäst" går det nästan inte att välja kärlekens väg då vi själva är rädda, uppgivna och skärrade" (#4).

Under detta tema användes även förtvivlan som kontrast till andra känslor som återfinns under temat Hopp. Det kan handla om att: "Rädslan och hatet har satt klorna i en del av oss. Men inte är det rädsla och hat som har övervägt den här helgen? Värme och omtanke har flödat" (#9). Detta kommer att återkomma under temat Hopp, men just denna typ av jämförelse återfanns i majoriteten av predikningarna där negativa känslor är svagare än kärleken. "[...] allt detta som visar på att kärleken är den kraft som bär i kaoset, i sorgen, i chocken i det mest fruktansvärda." (#4). Slutligen behandlas även beskrivningar av tid under temat Förtvivlan. Att tiden kan beskrivas som ett före och efter, vilket nämndes på olika sätt i flera av de insamlade predikningarna. Så här formulerades det i predikan #3: "Och vi, vi påtvingas en ny vattendelare i tidens ström. Ett före och efter ögonblick. Då vi nog alla kommer minnas, var vi är, och vad vi gör när vi får inse det ofattbara."

4.1.5 Hopp

Temat Hopp var näst störst. Detta är ett samlingsbegrepp för positiva känslor eller sånt som är hoppfullt. Några av koderna här under är: hopp, kärlek, ljus, trygghet, glädje, lugn,

gemenskap, liv m.m. Det finns även under temat hopp i det lilla och det stora. Inom hoppet som tema finns främst tre tydliga drag: Hoppet som segrar, Jesus som hopp och Medmänsklighet som hopp. Hoppet som segrar handlar ofta om det stora hoppet – ett eskatologiskt hopp; det godaste eller kärlekens seger över ondskan till slut. Exempelvis: “Var och en av oss behövs för att förverkliga Guds rike. Var och en behövs för att hat och ondska inte ska få ta fäste. För att kärleken ska bli den kraft som bär världen” (#4). Ett annat exempel som använts tidigare under 4.1.1 Ansvar och medmänsklighet som illustrerar hoppet och hur det kan bäras och göras. Även här fanns en underton över att det är något som segrar över ondskan, när det formuleras som att *ta tillbaka vår stad*: “Låt oss göra som folket gjorde då: lägga våra mantlar och löv på vägen – tröstens mantlar och hoppets löv. Vi lägger dem på Drottninggatan och tar tillbaka vår stad.” (#1). Ett annat exempel från samma predikan som är kopplat till hoppet som seger, men också innehåller hur Jesus är hoppet, är:

Jesus kom med tro, hopp och kärlek till Jerusalem den där dagen för länge sedan. Och han fortsätter att göra det i Stockholm och i hela världen idag. Kärleken är mäktigare än hatet. Åsnan är mäktigare än lastbilen. Det är kärleken som vinner, för livet är starkare än döden. Kärleken är större än hatet och tron är större än terrorn – det är vårt hopp, och vi tror att det är sant. (#1)

Ett annat exempel på just det stora hoppet återfinns i predikan #8. Här användes också evangelietexten och en för många känd bibelvers som löftet om att det goda segrar:

Alla som vill visa att kärleken är störst, att ljuset övervinner mörkret, att godhet har makt över ondskan. Att livet är starkare än döden. Evangelisten Johannes som skrivit dagens evangelietext, skriver i inledningen av evangeliet: Och ljuset lyser i mörkret, och mörkret har inte övervunnit det (#8)

I en av predikningarna låg hoppet gömt i orden om tid och påskdagsmorgon: “Om 604800 sekunder, 10 080 minuter, 168 timmar, 7 dagar. Om en vecka då är det påskdagsmorgon. Det är min absoluta tro att Gud vill att du och jag, vi ska mötas här igen” (#3). Påsken och Jesus var i flera av predikningarna tätt sammankopplade med hopp:

Jag tror att alla de här känslorna fanns inom människorna på Jerusalems gator denna dag. Precis som de fortfarande finns inom oss. De hör till det mänskliga livet. Men det ljus som spreds över staden när han [Jesus] kom ridande fick allt sådant att skingra sig. För så starkt kan hoppet vara. Hoppet kan övervinna rädslorna, trotsa makten, ta vilsheten i handen och stilla frustrationen. Hoppet om en annan värld!
(#2)

En annan form av hopp som framkom i några av predikningarna är medmänsklighet. Det goda människor gjorde mot varandra var hoppfullt. Efter attentatet på Drottninggatan var det många människor som på olika sätt ställde upp med att köra människor från innerstan till sina hem (då kollektivtrafiken var avstängd) eller butiker som gav ut mat till barn då föräldrarna inte kunde ta sig hem innan middagstid och så vidare. I exemplet ur predikan ovan är det just den sortens gärning som lyftes fram som något hoppfullt att hålla fast vid. Två exempel är: “Därför är det så hoppfullt med allt det medmänskliga handlade som människor uppvisade efter dådet i Stockholm i fredags [...]” (#4); samt “Sällan är hoppet så konkret som när det används i samband med dom medmänskliga handlingarna utan oftast är hoppet med diffust när det är i relation till det gudomliga: Lita på att det går med Guds hjälp även om det ser omöjligt ut” (#9).

4.2 Analys

Under denna del kommer resultatet från predikningarna att analyseras utifrån de förvalda teorierna som redogjorts under metodkapitlet och teorikapitlet. Under 4.2.1

Psykotraumatologiska perspektiv kommer fem punkter vara utgångspunkten för analysen; de fem punkterna som i litteraturen såväl som Socialstyrelsens dokument anses vara viktiga i det tidiga skedet av en allvarlig händelse.

Under 4.2.2 följer en analys utifrån predikoteologiska perspektiv, där frågan om hur hopp och förtvivlan får utrymme i predikningarna enligt Wagners bok. Wagner skriver (2023:8) om predikan som söker att bekräfta och hedra det som skadats i människan vid ett trauma men arbetar mot en möjlig återbyggnad och återupprättelse i människors liv. Det är en predikan som ger rum för Långfredagen, men tror på hoppet i Påskdagen. I analysen kommer uppsatsens författare med dessa perspektiv se på predikningarna. För att förtydliga detta kommer Långfredag, Påskafton och Påskdagen användas som begrepp just för att illustrera detta.

4.2.1 Psykotraumatologiska perspektiv

De fem punkterna som Socialstyrelsen anger vid den akuta fasen är: 1. Förstärka känslan av tillit, till sig själv såväl som samhället. 2. Förstärka känslan av trygghet och säkerhet. 3. Förstärka känslan av samhörighet. 4. Lugna. 5. Förstärka känslan av hopp. På de flesta sätt återkom alla de fem punkterna i predikningarna, även om det också fanns mycket som skulle kunna förstärkas. Predikan kan i bästa fall vara något som bidrar till att människor får bearbeta det som hänt, som tidigare nämnts. Den största risken är att predikan inte skulle bidra till bearbetning utan förstärka känslor av otrygghet och rädslor. Det krävs alltså en balans i navigeringen mellan att närma sig händelsen och att fly undan den. Detta skulle kunna leda till att personer med trauma eller som fortfarande bearbetar händelsen återupplever situationen och att stressreaktioner aktiveras (Blindheim 2015:174; Cullberg 2010:229).

4.2.1.1 Predikan: Förstärka känslan av tillit, till sig själv såväl som samhället

Efter en allvarlig händelse är det viktigt att *förstärka känslan av tillit, till sig själv såväl som samhället*. I flera av predikningarna så fanns det en förstärkt känsla av tilliten till samhället, men det var inte lika tydligt med tilliten till sig själv. I predikningarna återfanns denna punkt främst under temana *Ansvar och medmänsklighet* samt *Hopp*. Det handlade ofta om delar av predikan där det lyftes fram sånt som människor gjort för att hjälpa till i samband med attentatet och de goda krafterna som finns i samhället. Detta kan bidra till att stärka tilliten till att samhället och medmänniskan finns där i en kris och att det går att förlita sig på när en själv är utsatt. Ett exempel på detta finns i predikan #4 som beskrev att det fanns många som ställde upp och hjälpte andra, både privat men också yrkesmässigt. "Extrapersonal som anmälde sig frivilligt till sjukhusen, erbjudanden om tak över huvudet, mat som delades ut, skjuts över hela stan [...]" (#4). Det finns liknande beskrivningar i predikan #1, #6, #8 och #9. I ingen av predikningarna fanns det något som skulle vara stärkande i tillit till det egna jaget. Detta hade kunnat ta form genom att prata om hur individen klarar sig och är kapabel. Ett trauma är enligt tidigare definition en händelse som övergår den egna förmågan till att hantera situationen, vilket gynnas av en stark tillit till det egna jaget.

4.2.1.2 Predikan: Förstärka känslan av trygghet och säkerhet

Att *förstärka känslan av trygghet och säkerhet* har varit svårare att finna i predikningarna. Detta kan se ut på olika sätt och när det återfanns i predikningarna är det ofta genom sånt som

är bekant och konstant. I predikan #5 användes bibelordet som också är en psalm: “Bli kvar hos mig”. Det finns en trygghet i det bekanta och så kan det vara med dessa kända bibelord som finns med i några av predikningarna. Ett annat exempel är från Johannesevangeliet: “Och ljuset lyser i mörkret, och mörkret har inte övervunnit det” som finns i predikan #8. Det tydligaste exemplet på trygghet är i predikan #3 då predikanten refererade till Gud som på flera ställen i Bibeln är en röst som manar oss att inte vara rädda: “Och därför viskar Gud till oss från tidernas begynnelse. Var inte rädda, Var inte rädda” (#3). Detta var som sagt en av de punkterna som det fanns mindre av i predikningarna. Känslan att trygghet och säkerhet är ett behov som är basalt (Hedrenius & Johansson 2013:25). Här har kristendomen många gudsbilder som oftast förknippas med trygghet som skulle kunna användas.

4.2.1.3 Predikan: Förstärkning av känslan av samhörighet

I predikningarna fanns det flera ställen där det fanns en *förstärkning av känslan av samhörighet*. Denna punkt fick i predikningarna en betoning på gemenskap. I predikan #5 användes den söndagens text som var berättelsen om vandrarna till Emmaus. I texten så bearbetar vandrarna det som hänt när Jesus korsfästes. “Det är bra och viktigt att de inte isolerar sig i tystnad, utan att de samtalar och diskuterar med varandra” (#5). Budskapet var att inte isolera sig utan att samtala och dela med andra. De flesta predikningarna använde ett vi-språk till största mängd, med några undantag. Språket inkluderade alla, eftersom detta var en upplevelse som många i Stockholm hade en relation till, antingen på nära håll, genom anhöriga eller på lite större avstånd. I predikan #8 inledde predikanten just med ett sådant vi-språk: “Vi är fortfarande i chock”. Ingen var isolerad i sina känslor inför vad som hände, utan många upplevde samma känslor och reaktioner. Ett mer distanserat språk förekom vid några tillfällen. “Vi vet att det idag finns de som sörjer sina älskade. Det finns skadade och det finns de som har berörts djupt av att de har varit med om och sett” (#7). Detta är ett språk som avgränsar ett vi från dom, men bland åhörarna kan det suttit de som berörts djupt eller som sett. I flera av predikningarna, som det står om i resultatdelen, så fanns det på olika sätt formuleringar mot en polarisering. I några fall kan vi-och-dom-språket dock haft en motarbetande funktion. I predikan #2 formulerade predikanten en oro kring splittring och de olika grupper som predikanten tyckte sig se. “Återigen håller världen på att splittras. Olika grupper sluter sig samman mot varandra. Grupper som slår vakt om sina egna intressen. Grupper som odlar hat och rädsla” (#2). Predikningarna hade i en stor utsträckning en förstärkning av känslan av samhörighet. Detta skapade också en samhörighet genom kristen

tro: “Vi påminns om att Kristus delar vår väg. Vi går med varandra och delar brödet och glädjen och sorgen. *Gläd er med dem som gläder sig och gråt med dem som gråter*, som Paulus skriver” (#7).

4.2.1.4 Predikan: Lugna

Den fjärde punkten, *lugna*, handlar om att lugna ner de stressreaktioner som är aktiva i en kris. Det kan också handla om att ge utrymme för återhämtning och bearbetning. Denna punkt är även en av de som återfanns mindre i predikningarna. I några fall finns exempel som skulle kunna ha en motsatt effekt; istället för att lugna så skulle de kunna aktivera stressreaktioner. Som tidigare etablerats (se 2.3 Psykotraumatologi) är det viktigt att undvika detta utan att vara rädd för att prata om vad som hänt. I några av predikningarna så fanns det berättelser och grafiska beskrivningar från attentatet på Drottninggatan vilket skulle kunna aktivera minnen och stressreaktioner. Samtidigt som det är viktigt att prata om det som hänt är det också viktigt att inte aktivera dessa reaktioner. Detta är något att fundera kring och vara varsam inför så att predikan bidrar till bearbetning.

4.2.1.5 Predikan: Förstärka känslan av hopp.

Den femte och sista punkten är att *förstärka känslan av hopp*. Efter att ha bearbetat materialet så blev just ett av temana samma som denna punkt. Under nästa rubrik kommer begreppet hopp att problematiseras och reflekteras kring. Hopp, mening och försoning, skriver Cullberg (2010:251), är stora ord som människor behöver när de står inför en egen såväl som kollektiv kris. Ett annat begrepp som Cullberg använder är det vikarierande hoppet (2010:176). Han beskriver det som ett av de viktigaste redskapen för en behandlare i kris. Det handlar inte om att förminska sorg, rädsla eller någon annan känsla utan att se på situationen långsiktigt. Det kan komma en dag då det finns glädjeämnen, hopp, och mening i tillvaron. Detta ligger nära den kristna trons begrepp om att vara ett hoppets tecken. I predikningar framställdes hopp på olika sätt, bland annat ett stort eller gudomligt hopp; det som handlar om att det goda segrar över ondska eller att Jesus och det han gjort för jorden är hopp. Flera exempel finns under kapitel 4. Resultat, men ett exempel hämtat från predikan #2 gestaltade detta så här:

Men det ljus som spreds över staden när han kom ridande fick allt sådant att skingra sig. För så starkt kan hoppet vara. Hoppet kan övervinna rädslorna, trotsa makten, ta vilshenheten i handen och stilla frustrationen. Hoppet om en annan värld! Och denna värld skymtade fram denna dag när han red in på åsnan (#2).

När det kommer till att förstärka hopp så var hoppet många gånger knutet till bibelberättelsen eller det gudomliga som tidigare etablerats. Samtidigt så saknades hur bibeltexterna säger något om denna samtid. Det finns också ett hopp som är konkret och mänskligt: gärningar, medmänsklighet och böner är exempel på det. Detta formulerades ibland med exempel på goda handlingar som i #1, #4, #6 och #9. Exempel på detta är blommorna på polisbilarna, människor som öppnade sina hem, tröstade och hjälpte till. Men det användes också mer poetiskt språk i bilder såsom *tröstens mantlar och hoppets löv* i predikan #1.

4.2.2 Predikoteologiska perspektiv utifrån Kimberly Wagner

I Wagners predikoteologi menar hon att en hjälpsfull bild inför en kris just är påsken. Långfredagens död, smärta och förtvivlan som har drabbat människan men inte än har Påskdagens hopp och glädje utan varandet i Påskaftons gränsland (Wagner 2023:57). Predikan kan i en allvarlig händelse hålla spänningen mellan dessa. I alla predikningarna finns det både hopp och utrymme för det som hänt. Detta utrymme är dock inte jämnt fördelat (Se figur 2). Hopp är nästan dubbelt så stort som Förtvivlan i predikningarna. Även om det också ryms under temat Attentatet och Ondskan under den kategori som kallas Långfredagen.

4.2.2.1 Predikan: Långfredag

Trots detta innehöll predikningar mindre av det Långfredags-språk, de som Wagner pratar om när det kommer till det trasiga, förlorade och döden. Ett exempel på detta är hennes exempel att på ett tydligt och sant sätt, sätta ord på det som skett. Med detta menar Wagner (2023:57) att inte nödvändigtvis prata om händelsen, utan vad som gått förlorat. Det kan handla om förlust av människor eller föremål, men även annat som gått förlorat som tillit till medmänniskor, känsla av trygghet, identitet m.m. I predikningarna fanns det lite benämning av detta, trots att det fanns i några av beskrivningarna såsom predikan #3, där predikanten konstaterade att efter denna händelse så finns det ett före och efter. Ett exempel på att benämna sånt som gått förlorat av trygghet är insikten att en människa skulle vilja andra så illa (#3). Ett annat sånt exempel är predikanten som beskrev insikten av att det var första gången personen sprang för fara för sitt eget liv som i predikan #8. När det inte sattes ord på

vad som gått förlorat eller förstörts var det också svårt att verkligen prata om hur detta påverkade människor. Wagner skriver:

Trauma lingers. Trauma changes people and communities. There is no return to good as new, no going back to a familiar normal. Some communities may recover and cultivate resiliency, but no person or community can ever return to the everyday existence or innocence of life as before the mass traumatic event (Wagner 2023:60).

För att förstå och hantera sådant behöver det finnas ett språk som sätter ord på detta. I de flesta predikningarna beskrevs många av de känslor som kan uppstå såsom: ilska, rädsla, sorg och överklighetskänslor. Det finns även, som redogjorts för under Resultat 4.1.2 Attentatet och Ondska, många olika beskrivningar av ondska. Wagner menar (2023:61) att predikanter bör vara tydliga med att ondska existerar utan att utmåla människor som onda. I majoriteten av predikningarna beskrevs detta väldigt varsamt. Det onda är något separat, med några undantag nämns föraren och i andra så finns ett språk som riskerar att bli polariserande med ett vi-och-dom-språk eller språk om gruppen. Att predikan rör sig i detta rum för Långfredagens känslor är att respektera och förstå det omfattande och mänskliga i människors lidande och sorg (Wagner 2023:62).

4.2.2.2 Predikan: Påskdagen

Påskdagens rum för hopp var mer dominerande i majoriteten av predikningarna. Många gånger var detta knutet till de bibliska berättelserna och söndagens texter. Så här formulerades det i predikan #8:

Påskens vittnen är alla de som samlades för kärleksmanifestationen på Sergels torg. Alla som vill visa att kärleken är störst, att ljuset övervinner mörkret, att godhet har makt över ondskan. Att livet är starkare än döden. Evangelisten Johannes, som skrivit dagens evangelietext, skriver i inledningen av evangeliet: ”Och ljuset lyser i mörkret, och mörkret har inte övervunnit det” (#8).

Påskens berättelse innehåller naturligt både förtvivlan och hoppet, vilket verkar gjort det naturligt för predikanterna att använda texterna i stor utsträckning i de olika predikningarna. Wagner skriver om just hopp som är autentiskt och bibliskt grundat (2023:67). Många bibliska berättelser innehåller sprickor som i sig själva skildrar livets svåra och mörka sidor och bjuder in läsaren att läsa in egna erfarenheter eller brottas med de egna existentiella frågorna i dessa sprickor (Wagner 2023:80). Genom att ta det mörka och svåra på allvar så

blir hoppet autentiskt och grundat. Det är ett hopp som finns i alla delar av livet (Wagner 2023:63). I en del av predikningarna fanns en tydligare koppling mellan bibeltexten och åhörarnas liv och erfarenhet just då och i andra fall rörde sig predikan inte mellan bibeltexten och samtiden. Wagner lyfter att de bibliska berättelserna är värdefulla som narrativ för människors liv idag (2023:47). Ett exempel på hur Bibelns berättelse om nutiden för åhörarna knyts samman och är tröst och hopp finns i citatet som tidigare använts från predikan #6:

Genom påskens mysterium kan vi få hjälp att tolka det hemska som hänt. Inte förklara eller bortförklara, utan hjälp att orka fortsätta. Att ondska och död inte är allt, vi ser det i berättelsen om Jesus, och vi såg det under förra helgen och denna vecka som varit. All den kärlek som visades öppet, hem som öppnades för de som inte kunde åka hem, stötning och omtanke till de drabbade och det hav av blommor som ännu täcker flera polisbilar och ligger längs Drottninggatan. Under julen talar vi om inkarnation, att Gud blir människa, detta år har påskens berättelse inkarnerats i Stockholm, att ångest och döden ändå har öppnat nya dörrar till kärlek och omsorg för varandra.

Predikanten var också tydlig med att inget kan förklara eller ge mening till det hemska som hänt. Språk i predikan som utgår från att allt har en mening eller försök att ge allt en mening i en situation som är meningslös och smärtsam bör undvikas. Det är inte ett den formen av hopp eller meningsbärande som håller eller behövs i en kris. "There is a difference between claiming that new life is able to rise out of a place of death and despair in comparison with claiming that new life requires the experience of death and despair" (Wagner 2023:75).

4.2.2.3 Predikan: Påskafton

I spänningen som är Påskafton så samexisterar hopp och förtvivlan. Det handlar inte om att predikan ska innehålla lika delar hopp som förtvivlan (Wagner 2023:69, 75). I många av predikningarna så fanns det en övervikt mot hopp. Risken här är att det inte ges tid att brottas med de svåra frågorna och bearbeta de känslor som finns (Wagner 2023:58, 59).

4.3 Slutsats

I slutsatsen kommer det att redovisas svar på forskningsfrågorna som resultatet och analysen kommit fram till.

Vilka kvaliteter återfinns i dessa predikningar efter terrorattentatet på Drottninggatan?

Utifrån frågeställningen har materialet analyserats i fem olika teman som uppsatsens författare uttydde som gemensamma drag. Dessa är: *Ansvar och medmänsklighet, Attentatet och Ondska, Bibeln och Gud, Förtvivlan* samt *Hopp*. Dessa har sedan analyserats utifrån två olika perspektiv – ett psykotraumatologiskt perspektiv och ett trauma-informerat teologiskt perspektiv.

Vilka psykotraumatologiska perspektiv återfanns i predikningar?

Uppsatsens författare konstaterar att i den psykotraumatologiska analysen fanns det tre punkter för arbete i en akut fas: *Förstärka känslan av hopp, Förstärka känslan av samhörighet* och *Förstärka känsla av tillit till samhället*. I den senare kategorin finns även *Förstärka känslan av tillit till självet*, vilket inte återfanns i någon vidare utsträckning i materialet. Däremot är kategorierna *Förstärka känslan av trygghet och säkerhet* samt *Lugna* markant mindre i materialet. Det finns även en risk ibland att beskrivningar kring attentatet är framställt i ett kraftigt språk som skulle kunna ge en motsatt effekt till båda punkterna.

Vilka perspektiv av trauma-informerad teologi återfanns i predikningar?

Utifrån de perspektiv inom trauma-informerad teologi som är grundat i Kimberly Wagners bok, så finns det en spänning mellan hopp och förtvivlan i alla predikningarna. I materialet lämnas utrymme för både Långfredagens smärta och Påskdagens hopp. Att benämna ondska men också känslan inom spannet för Långfredagen finns med i alla predikningarna på ett tydligt sätt, men får mindre utrymme än hoppet. En risk i många av predikningarna är att de snabbt faller in i hoppet. Då får inte sorgen och smärtan samma utrymme och hoppet kan bli skyndat. Som tidigare nämnt så menar Wagner att även de svåra frågorna måste få plats (Wagner 2023:58, 59). Ett stabilt hopp håller för människors frågor, tvivel och ångest. Risken kan bli att om svaret snabbt kommer – Jesus är hoppet eller kärleken segrar – så ger det inte människor det som verkligen håller genom krisen.

DEL 5. Diskussion

Under denna del av uppsatsen kommer dispositionen vara följande: 5.1 Teoretisk reflektion, 5.3 Metod och Material reflektion, 5.4 Bidrag och avslutande reflektion. Under denna del sammanfattas relevanta delar av uppsatsen och det blickas framåt till framtida forskning och uppsatsens bidrag.

5.1 Teoretisk reflektion

Uppsatsen har eftersträvat att stå med den ena foten i praktisk teologi (homiletik och religionspsykologi) och den andra i psykologi kring trauma och krisstöd. Den teoretiska bakgrund som tillämpats i analysen har varit i två delar - en psykotraumatologisk del som ville se hur predikningar förhöll sig till psykologin om trauma, samt en trauma-informerad teologisk del. Detta har varit viktigt då teologi inte finns i ett vakuum utan existerar i mötet med människor som bär med sig olika erfarenheter. Därför anser uppsatsens författare att de teoretiska aspekterna varit relevanta och bidragit till att svara på frågeställningarna, men också nödvändiga. Samtidigt har arbetet varit omfattande och svårt att hålla innanför ramarna, då det förhållit sig till två olika perspektiv.

5.2 Metodisk reflektion

För att svara på uppsatsens frågeställning har metoden som använts tjänat sitt syfte. Genom analysen av materialet har uppsatsen konstaterat gemensamma drag i de insamlade predikningarna, vilket mynnade ut i fem teman. Inledningsvis övervägde uppsatsens författare att använda ett gemensamt tema, Hopp och Förtvivlan, som skulle innefatta alla känslor. Det blev dock ett för stort och omfattande tema, vilket innebär att det blev två mindre teman. Dessa har fått säga något om hur predikan i en svenskkyrklig kontext såg ut efter en kris. Materialet har sedan analyserats utifrån olika perspektiv och uppsatsen har konstaterat både att det finns mycket som är stöttande i kris, men också att det finns möjlighet till utveckling. Detta har däremot inte rymts inom tiden och arbetet för denna magisteruppsats, men skulle kunna vara en fortsättning för en större helhetsbild av predikan och kris. Vidare har uppsatsens författare bedömt att mängden material som funnits att tillgå har varit nog för analysen och dess resultat.

5.3 Avslutande reflektion

Avslutningsvis så kommer det att lyftas frågor som uppkommit under arbetet och är en möjlighet till framtida forskning. För en bredare bild av predikan i kris skulle en liknande studie kunna göras på en annan kris, till exempel predikningar under pandemin Covid-19, gängskjutningarna som förekommit i flera områden eller i början av kriget i Ukraina. Något som uppsatsens författare saknade i denna analys är att höra från prästerna som skrivit predikningarna. Sådana intervjuer skulle bidra till deras egna syn på predikan under kris, men också till att lyfta deras egna tankar om varför predikan tagit den formen som den har. Denna uppsats har fokuserat på när den kollektiva krisen drabbar, men på samma sätt skulle det kunna göras en analys vid individuella kriser såsom plötsliga dödsfall. Där skulle griftetal och tal vid minnesstunder kunna analyseras.

Under uppsatsen, med det begränsade material som funnits att tillgå, så har uppsatsens författare konstaterat att predikningarna ligger nära teorin men också de områden som har möjlighet att utvecklas. Både punkterna *Förstärka känslan av trygghet och säkerhet* och *Lugna* återfanns inte i någon vidare utsträckning i materialet. Det finns också delar av materialet som inte möter de fem punkterna om krisstöd i den akuta fasen. Bibeltexterna var något som användes genomgående i predikningarna. Samtidigt användes dessa ofta jämte händelserna i Stockholm 2017. Men Bibelns ord ska även ha något att säga människor i den tiden de är i. Det skulle vara intressant att se mer på just begrepp som hopp, godhet, kärlek m.m. och se hur dessa blir konkreta och aktuella i dag. Hopp ser annorlunda ut för någon som precis gift sig och någon som precis förlorat en anhörig. Behöver dessa ord bearbetas och funderas kring så att de kan vara ett direkt tilltal in i människors liv? I vilken utsträckning lyckas Svenska kyrkan med detta? Psaltaren är full med sånger, om hopp och glädje så väl som mörka klagosånger. Dessa beskriver sin kontext och historia samtidigt som de beskriver relationen till Gud. Hur ser samtidens egna ord för hopp och förtvivlan ut och är detta något som kräver kreativitet av predikanter?

Detta har lett till funderingar kring utbildning inom krisstöd. Svenska kyrkan är precis som andra trossamfund, som tidigare etablerats, en resurs vid en kris eller allvarlig händelse. Krisstöd som Svenska kyrkan kan bidra med till samhället är en del, men krisstöd som bidrar till församlingens välmående i den egna ordinarie verksamheten en annan, lika viktig del. Predikan är ett av många exempel på detta, men trots detta nämns inte ens predikan i Svenska kyrkans *Handbok i krisberedskap*. Däremot nämns andra delar av gudstjänsten och riten.

Predikan kan vara ett viktigt krisstöd vid en potentiellt traumatisk händelse, men också för de i kyrkbänkarna som bär med sig trauman från tidigare.

“The story of trauma is a story about the storm that does not go away. It is a story of remaining” (Rambo 2010:143). En kris kan utgöra ett före och ett efter; vår värld och narrativ formas om och vi måste lära oss leva med det. I en kristen förkunnelse finns alltid hoppet, tron på det eviga livet och att kärleken övervinner allt – det är det som är evangeliet. Som predikant måste det finnas en varsamhet. Att predikan blir genuin och speglar den verklighet åhörarna lever i. Hopp är också, som Rambo är ute efter, att leva igenom stormen. Hopp är att veta att detta tillstånd som nu är, inte är permanent. Att det går att lära sig leva med den nya berättelsen. I det måste sorg, smärta och förlust få finnas och bekräftas. Uppsatsens bidrag är att den utforskar och därigenom förhoppningsvis belyser trauma-informerad teologi i predikan. Även kan den kanske belysa traumamedveten predikan, det vill säga förståelsen att det i församlingarnas bänkar sitter personer som bär på individuella trauman. Wagner skriver (2023:136) att det inte finns en tid fri från trauma, bara tid mellan stormar. Förhoppningen är att predikan också ska kunna bidra till att öka församlingens motståndskraft (resiliens) och mående.

DEL 6. Bibliografi

- Arnberg, Filip & Lundin, Tom. 2018. Samhälle och trauma I: Michel, Per-Olof, Lundin, Tom, Bergh Johannesson, Kerstin, Nilsson, Doris & Arnberg, Filip. *Psykotraumatologi*. Tredje upplagan Lund: Studentlitteratur
- Creswell, John W. & Creswell, J. David. 2018. *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Fifth edition. Los Angeles: SAGE
- Cullberg, Johan. 2010. *Kris och utveckling*. 5. omarb. och utök. utg. Stockholm: Natur och kultur
- Hedrenius, Sara & Johansson, Sara. 2013. *Krisstöd vid olyckor, katastrofer och svåra händelser: att stärka människors motståndskraft*. 1. utg. Stockholm: Natur & Kultur
- Jones, Serene 2019. *Trauma and grace: theology in a ruptured world*. Louisville, KY: Westminster John Knox
- Michel, Per-Olof. 2018. Riskindikatorer, motståndskraft och återhämtning I: Michel, Per-Olof, Lundin, Tom, Bergh Johannesson, Kerstin, Nilsson, Doris & Arnberg, Filip. *Psykotraumatologi*. Tredje upplagan Lund: Studentlitteratur
- Michel, Per-Olof. 2018. Krisstöd i akutfas I: Michel, Per-Olof, Lundin, Tom, Bergh Johannesson, Kerstin, Nilsson, Doris & Arnberg, Filip. *Psykotraumatologi*. Tredje upplagan Lund: Studentlitteratur
- Michel, Per-Olof. 2018. Människans reaktioner på hot I: Michel, Per-Olof, Lundin, Tom, Bergh Johannesson, Kerstin, Nilsson, Doris & Arnberg, Filip. *Psykotraumatologi*. Tredje upplagan Lund: Studentlitteratur
- Patel, Runa & Davidson, Bo. 2019. *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Femte uppl. Lund: Studentlitteratur
- Rambo, Shelly. 2010. *Spirit and trauma: a theology of remaining*. 1st ed. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press
- Thornberg, Robert & Forslund Frykedal, Karin. 2019. Grundad teori. I: Fejes, Andreas & Thornberg, Robert (red.). *Handbok i kvalitativ analys*. Upplaga 3 Stockholm: Liber
- Wagner, Kimberly R. 2023. *Fractured ground: Preaching in the Wake of Mass Trauma*. Louisville, KY: Westminster John Knox
- Wingren, Gustaf. 1996. *Predikan: en principiell studie*. 3. uppl. Skellefteå: Artos

Elektroniska referenser

- Blindheim, Arne-Roar. 2015. Hjernen, integrering og traumebehandling. I: Dyregrov, Kari & Dyregrov, Atle. *Krisepsykologi i praksis*. Johanneshov: MTM
[Text- och ljudbok]
- Dyregrov, Atle & Straume, Marianne. 2015. Kollektiv ivaretakelse etter katastrofer. I: Dyregrov, Kari & Dyregrov, Atle. *Krisepsykologi i praksis*. Johanneshov: MTM
[Text- och ljudbok]
- Dyregrov, Kari. 2015. utfordringer ved sosial nettverksstøtte etter brå død Hvordan kan fagfolk bidra. I: Dyregrov, Kari & Dyregrov, Atle. *Krisepsykologi i praksis*. Johanneshov: MTM [Text- och ljudbok]
- Brottsförebyggande rådet (BRÅ), 2020. *I fokus: Skjutningar och kriminella grupperingar*
<https://bra.se/om-bra/nytt-fran-bra/arkiv/nyheter/2020-09-09-i-fokus-skjutningar-och-kriminella-grupperingar.html> [Hämtad 2023-05-11]
- Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB), 2018. *Utvärdering av hanteringen av attentatet i Stockholm 7 april 2017*
<https://www.msb.se/sv/publikationer/utvardering-av-hanteringen-av-attentatet-i-stockholm-7-april-2017--redovisning-av-regeringsuppdrag-ju201705643ssk/>
[Hämtad 2023-05-11]
- Socialstyrelsen, 2018. *Krisstöd vid allvarlig händelse*.
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2018-10-9.pdf> [Hämtad 2023-05-11]
- Svenska kyrkan, 2007. *Svenska kyrkans Handbok i krisberedskap*.
<https://www.svenskakyrkan.se/Sve/Bin%C3%A4rfiles/Filer/a8e3d33e-04f2-41bb-a9ef-18555d3215da.pdf?id=586209> [Hämtad 2023-05-11]
- ICT Services and System Development and Department of Epidemiology and Global Health 2015. *OpenCode 4*. University of Umeå, Sweden.
Programmet OpenCode 4.03 kan hämtas här:
<https://www.umu.se/en/department-of-epidemiology-and-global-health/research/open-code2/> [Hämtad 2023-03-02]

Bilagor

Bilaga 1

Bilaga över alla koder under respektive tema.

Ansvar och medmännklighet (36)	Attentatet och Ondska (44)	Bibeln och Gud (42)
Ansvar Det svåra + Genvägar Handling Hjälpa Medmännklighet Påverkan materiell + Rättvisa Sanning Det viktiga + Empati Samhället Syskonskap Världen Vi (Messo) Dom Vi + Vi och Dom Okända Polarisering Splittring Syndabock Hämnad - Antirasism Flyktingar Islam Polis Politiskt Syrien Förändringar + Förändring Påverkan religiöst Påverkan Socialt Påverkan - Påverkan + Perspektiv	Fredag - Återberättelse Attentatet Drottninggatan Fredag Grafiska beskrivningar Våld Föraren Fysisk skada Lastbil Nyheter Springa Direkt drabbade Drabbas Indirekt drabbade Personligt Chock Död GS-attentatet Hot Konflikter Krig Ondska Tystnad Vapen Värme - Känsla + till - Bearbeta Ej över Existentiella frågor - Följder Före och Efter Framtid I smärta och glädje Leva vidare Här och Nu Nu som Då Påverkan - Påverkan materiellt- Tolkningsmönster Utrymme Traumatid Tid Transformerande	Emmaus Jesus följare Kvinnorna Tomas Tvivlaren Åsnan Bröd Evangelium Graven Gamla testamentet Gyllene regeln Hosianna Jerusalem Korset Palmblad Ridande Uppståndelsen Advent Fastan Gudstjänst Högtid Kristen grund Kyrkan Kyrkoåret Långfredag Palmsöndagen Påsk Påskdagen Påsknatten Psalm Religion Traditioner Gud Gud - Guds närvaro Guds rike Jesus död Jesus + Korsets Jesus Kungligt Jesus Mänsklig Jesus Offra sig Uppståndne Jesus

Förtvivlan (23)	Hopp (47)	
<p> Medmänsklighet - Närhet - Hat Hets Igenkänning + till - Ilska Isolering Makt - Maktlöshet Mörker Ofattbart Orättvisor Oro Osäkerhet Passiv Rädsla Skräck Smärta Sorg Svek Trötthet Tvivel Vilsenhet </p>	<p> Gemenskap Möta människor Anhöriga Samhället + Samhörighet Vi Vi (Messo) Bära Behov Bejaka + Bön Det goda Drivkraft Fred Kämpa Makt + Mötas Övervinna Påminnelse Stärkande Synlig godhet Hat - Väld - Från - till + Blommor Framtid + Frid Frihet Glädje Goda Hopp Känslor Kärlek Förväntan Liv Ljus Lugn Mod Ödmjukhet Respekt Tacksamhet Viska + Förstå Förtroende Hem Mänsklighet Trygghet </p>	